

Türk Öğretmenlerin Değer Yönelimleri ve Schwartz Değer Kuramı

M. Ersin Kuşdil*
Uludağ Üniversitesi

Çiğdem Kağıtçıbaşı
Koç Üniversitesi

Özet

Bu araştırma, yakın zamanlarda geliştirilmiş ve kültürlerarası geçerliği saptanmış olan Schwartz Değer Listesinin, dört değer de eklenmesiyle birlikte, 183 Türk öğretmene uygulanmasıyla ilgilidir. Çalışmada, ayrıca, öğretmenlerin aile tanımları ve dinsel yönelimlerinin değerlerle olan ilişkisi incelenmiştir. Çokboyutlu alan analizi, eklenen dört değer Schwartz'ın değer kuramında öngörülene benzer bir yapı içinde ve beklenen değer tiplerinde yer aldığını göstermektedir. "Kadında namus" ve "erkeğin üstünlüğü" değerleri geleneksellik tipinde; "misafirperverlik" değeri uyuma/güvenlik bileşik tipinde; "laiklik" değeri ise evrenselcilik/özyönelim bileşik tipinde saptanmıştır. Öğretmenlerin değer yönelimleri, örneklem çekirdek/geniş aile tercihi ve yüksek/düşük düzey dinsel yönelim gruplarına ayırılarak incelenmiştir. Çekirdek aile tercihinde bulunan öğretmenler geniş aile tercihi grubuna göre, Yeniliğe Açıklık değerlerine daha fazla, Muhafazacı Yaklaşım değerlerine ise daha az önem yüklemişlerdir. Bu iki grup arasında, Özdeşleşim ve Özdeşleşim değerlerinde anlamlı bir farklılık görülmemiştir. Dinsel yönelim grupları birbirleriyle karşılaştırıldığında, düşük dinsel yönelim grubunun değerlerine göre, Yeniliğe Açıklık değerlerine daha fazla, Muhafazacı Yaklaşım değerlerine ise daha az önem yüklediği saptanmıştır. Bu gruplar Özdeşleşim değerlerinde anlamlı bir farklılık sergilemezken, Özdeşleşim ana grubunu oluşturan iki tipten evrenselcilik tipi içindeki değerler düşük dinsel yönelim grubunca daha önemli olarak derecelendirilmiştir. Sonuçlar, Kağıtçıbaşı'nın (1990; 1998) aile değişim modeli ve bireycilik/toplulukçuluk kavramları çerçevesinde tartışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Değerler, Schwartz Değer Listesi, dinsel yönelim, aile değişimi, bireycilik-toplulukçuluk.

Abstract

In the present study, Schwartz's Value Survey was applied to 183 Turkish teachers with four additional values. The multidimensional space analysis showed that the additional values emerged in expected value types ("chastity in woman" and "superiority of men" in tradition; "hospitality" in conformity/security and "secularism" in universalism/self-direction), exhibiting a structure similar to the one proposed in Schwartz's theory of values. Teachers' value orientations were examined by dividing the sample into nuclear/extended family preference and high/low religious orientation groups. The findings showed that the subjects who preferred nuclear family gave higher ratings to Openness to Change values whereas the subjects in extended family group rated Conservation values higher than the other group. These groups did not differ significantly in their ratings of Self-Transcendence and Self-Enhancement values. The comparisons between high and low religiosity groups showed that low religiosity group gave higher ratings to Openness to Change values and lower ratings to Conservation values than did high religiosity group. In Self-Transcendence values, the ratings of these groups differed only in universalism value type; low religiosity group rated these values significantly higher than did high religiosity group. The ratings of these groups did not differ in Self-Enhancement values. The findings were discussed in relation to Kağıtçıbaşı's family change model and individualism-collectivism concepts.

Key Words: Values, Schwartz value survey, religiosity, family change, individualism-collectivism.

*Yazışma Adresi: Dr. M. Ersin Kuşdil, Uludağ Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Psikoloji Bölümü, AÖS Kampüsü, Bursa.
E-posta: mekusdil@uludag.edu.tr

İnsan değerleri, sosyal bilimler alanında sürekli olarak ilgi çekmiş konulardan biridir. Bu ilgi, birçok sosyal bilimcinin değerleri insan davranışını açıklamada temel bir öneme sahip olarak görmelerinden kaynaklanmaktadır. Ayrıca, değerlerin, araştırmacılara hem birey, hem de grup düzeyinde bilgi sağlayabilen bir kavram olması da söz konusu ilginin nedenleri arasında sayılabilir (Feather, 1975; Zavalloni, 1980). Değerler konusu kuramsal yönden olduğu kadar, hızla değişen dünya içinde yerini arayan toplumumuzu yakından ilgilendirmesi açısından da önem taşımaktadır. Sosyoekonomik gelişmelerin kaçınılmaz sonucu (ve, kimi zaman da, aracı) olarak ortaya çıkan yeni toplumsal düzenlemelerin sağlıklı işleyebilmesi, bireylerin sahip oldukları değerlerin bu türden düzenlemelerle uyumlu olmasıyla yakından ilişkilidir. Bu uygunluk sorunu, toplumsal siyasetlerin başarısı için toplumun iyi tanınmasını, dolayısıyla da değerlerin ayrıntılı bir biçimde incelenmesini gerekli kılmaktadır (Bkz. Ergun, 1991; Kağıtçıbaşı, 1990). Bu makale, kapsamlı araştırmalar sonucu ortaya çıkan yeni bir değer listesinin, bazı değerlerin eklenmesiyle birlikte, Türk öğretmenlerden oluşan bir örnekleme uygulanmasıyla ilgilidir.

Schwartz ve Bilsky (1987) çeşitli kuramcılarının üzerinde uzlaştıkları özelliklerden yola çıkarak değerleri şöyle betimlemişlerdir:

(1) Değerler, inançlardır. Ancak, tümüyle nesnel, duygulardan arındırılmış fikir niteliği taşımazlar; etkinlik kazandıklarında duygularla içiçe geçerler. (2) Değerler, bireyin amaçlarıyla (eşitlik gibi) ve bu amaçlara ulaşmada etkili olan davranış biçimleriyle (hakbilirlik, yardımseverlik gibi) ilişkilidirler, (3) Değerler, özgül eylem ve durumların üzerindedirler. Örneğin, itaatkarlık değeri, işde ya da okulda, aileyle, arkadaşlarla ya da tanımadığımız kişilerle olan ilişkilerimizin tümünde geçerlidir. (4) Değerler, davranışların, insanların ve olayların seçilmesini ya da değişimini yönlendiren standartlar olarak işlev görürler. (5) Değerler, taşıdıkları öneme göre kendi aralarında sıralanırlar. Sıralanmış bir değerler kümesi, değer önceliklerini belirleyen bir sistem oluşturur. Kültürler ve bireyler sergiledikleri değer öncelikleri sistemleriyle betimlenebilirler. Bu noktalara ek olarak, değerlerin değişime açık

yapılar olduklarını belirtmek gerekir; özellikle de, zaman içinde ortaya çıkan gereksinimleri karşılamak için değer önceliklerinde değişiklikler olabilir (Rokeach, 1973; Williams, 1979).

Öte yandan, değerlerin ölçülmesinde kullanılan araçların bazı önemli eksikliklerinin bulunması, bu kavramdan beklenen yarar önemli ölçüde azaltmıştır. Eksiklikler şu başlıklar altında özetlenebilir: 1) Değerlerin anlamlarının farklı kültürlerdeki kavranışı konusunun kapsamlı çalışmalarla ele alınmamış olması. 2) Kullanılan değer listelerinin değişik kültürlerden değerleri kapsamaması (kültürel yanlılık), 3) Ölçüm araçlarının değerler arasında var olduğu kestirilen bazı temel (ve evrensel olduğu düşünülebilecek) örgütleyici boyutlara ilişkin kuramsal bilgi üretecek biçimde tasarlanmış olmamaları.

Bu eksiklikleri gidermeyi hedefleyen en kapsamlı çalışma Schwartz ve Bilsky (1987) tarafından başlatılmıştır. Rokeach'ın (1973) hazırladığı değerler listesine farklı bir yöntemle ve kuramsal bir bakışla yaklaşan Schwartz ve Bilsky, insan değerlerinin bazı temel boyutlar yardımıyla incelenebileceğini görmüşlerdir. Sonraki yıllarda bazı değişikliklerden sonra (Schwartz, 1992; Schwartz ve Bilsky, 1990) ortaya koyulan kuramsal çerçeve içinde yürütülen araştırmalar, Rokeach'ın listesi temel alınmak üzere, yazında varolan çeşitli değerlerden yola çıkılarak hazırlanan 56 değerle (Bkz. Ek) başlamış ve aralarında Türkiye'nin de bulunduğu 54 ülkeden büyük çoğunluğunu öğretmenler ve üniversite öğrencilerinin oluşturduğu yaklaşık 44,000 kişiden veri toplanmıştır. Öğretmenler, toplumsallaşma süreci içerisinde temel kültürel değerlerin aktarıcıları oldukları varsayımıyla, araştırmanın hedef kitlesi olarak seçilmişlerdir. Türk öğretmenlerle ilgili olarak Schwartz'ın araştırmasında kullanılan veriler, bu makalede incelenecek olanların aynıdır. Söz konusu veriler, Schwartz'ın projesiyle bağlantılı olarak, bu makalenin yazarları tarafından toplanmıştır.

Schwartz topladığı verileri bireysel ve kültürel olmak üzere, iki düzeyde incelemiştir (Smith ve Schwartz, 1997). Bireysel düzeydeki incelemelerde değerler, kişilerin yaşamlarını yönlendirmedeki

önemlerine göre ele alınırlar. Değerlerin kültürel düzeyde incelenmesindeki amaç ise, toplumun genelinde paylaşılan ve toplumsal normlara dayanan soyut fikirlere ilişkin bilgi üretmektir. Kültürel düzeydeki inceleme birimi kültürel grubun (ulus, etnik grup) kendisidir. Bu iki düzey arasındaki ayırımın nedeni ise, bireysel düzeyde kişiyi yönlendiren değerler arasındaki güdüsel ilişkilerin kültürel düzeyde aynı özellikleri sergilememesi olasılığının bulunmasıdır. Böyle bir ayırma gitmek, bir inceleme düzeyindeki verilere dayanıp diğerine ilişkin saptamalarda bulunmak biçiminde kendini gösteren ve sosyal bilimlerde örneğine sık rastlanan önemli bir hatadan (ekolojik hata (Hofstede, 1980))

kaçınmayı da sağlar (ayrıca Bkz. Feather, 1975, s. 26; Triandis, 1995, s. 36). Bu makalede Schwartz'ın birey düzeyi değer tipleri ele alınacaktır (kültür düzeyi değer tipleriyle ilgili sonuçlar için Bkz. Schwartz, 1994b).

Schwartz'ın (1992) kuramındaki temel varsayıma göre birey düzeyi değerleri birbirlerinden ayıran en önemli özellik, ifade ettikleri güdüsel amaç tipidir; dolayısıyla, tüm kültürlerde rastlanma olasılığı en yüksek olan değerler, insan doğasının evrensel gerekliliklerini (biyolojik gereksinimler, uyumlu bir toplumsal etkileşim için gerekli olan koşullar gibi) bilinçli amaçlar biçiminde simgeleyen değerler olmalıdır. Psikoloji yazınının yanısıra,

Tablo 1
Schwartz Değer Listesi'ndeki Değerlerin Birey Düzeyi Güdüsel Tipleri

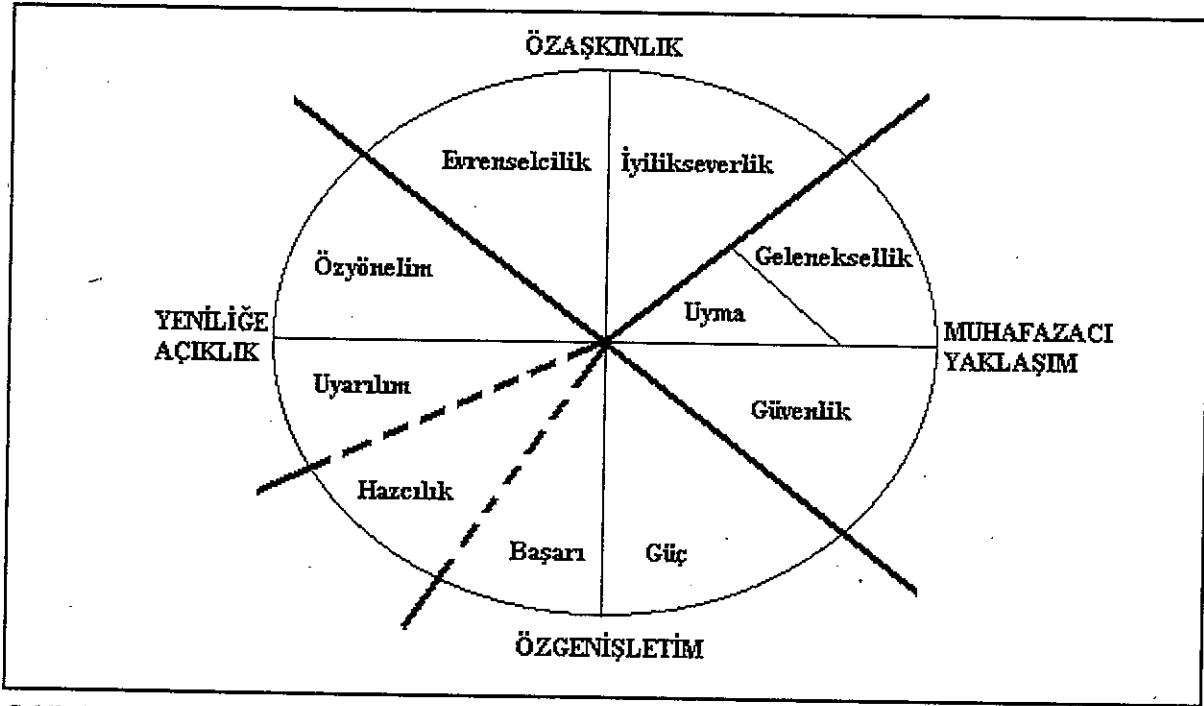
Açıklama	Değerler	Kaynaklar
Güç (power): toplumsal konum, insanlar ve kaynaklar üzerinde denetim gücü	Sosyal güç sahibi olmak, Otorite sahibi olmak, Zengin olmak, Toplumdaki görünümlü koruyabilmek [İnsanlar tarafından benimsenmek]a	Etkileşim Grup
Başarı (achievement): toplumsal standartları temel alan kişisel başarı yönelimi	Başarılı olmak, Yetkin olmak, Hırslı olmak, Sözü geçen biri olmak [Zeki olmak]	Etkileşim Grup
Hazzılık (hedonism): bireysel zevke, hazzı yönelim	Zevk, Hayattan tat almak	Organizma
Hayatlık (stimulation): heyecan ve yenilik arayışı	Cesur olmak, Değişken bir hayat yaşamak, Heyecanlı bir yaşantı sahibi olmak	Organizma
Özyönelim (self-direction): düşünce ve eylemde bağımsızlık	Yaratıcı olmak, Merak duyabilmek, Özgür olmak, Kendi amaçlarını seçebilmek, Bağımsız olmak [Kendine saygısı olmak]	Organizma Etkileşim
Evrenselcilik (universalism): insanlıkların hoşgörü ve tüm insanların ve doğanın iyiliğini gözetmek	Açık fikirli olmak, Erdemli olmak, Toplumsal adalet, Eşitlik, Dünyada barış istemek, Güzelliklerle dolu bir dünya, Doğayla bütünlük içinde olmak, Çevreyi korumak [İç uyum]	Grup ^b Organizma
İyilikçilik (benevolence): kişinin yakın olduğuna kişilerin iyiliğini gözetme ve gelişime	Yardımsever olmak, Dürüst olmak, Bağışlayıcı olmak, Sadık olmak, Sorumluluk sahibi olmak [Gerçek arkadaşlık, Olgun sevgi, Manevi bir hayat, Anlamli bir hayat]	Organizma Etkileşim Grup
Gelenekçilik (tradition): kültürel ya da dinsel töre ve fikirlere saygı ve bağlılık	Alçakgönüllü olmak, Dindar olmak, Hayatın bana verdiklerini kabullenmek, Geleneklere saygılı olmak, İlimli olmak [Dünyevi işlerden elayak çekmek]	Grup
Uyum (conformity): başkalarına zarar verebilecek ve toplumsal beklentilere aykırı olabilecek dürtü ve eylemlerin sınırlandırılması	Kibarlık, İtaatkar olmak, Anne-babaya ve yaşlılara değer vermek, Kendini denetleyebilmek	Etkileşim Grup
Güvenlik (security): toplumun, varolan ilişkilerin ve kişinin kendisinin huzuru ve sürekliliği	Ulusal güvenlik, Toplumsal düzenin sürmesini istemek, Temiz olmak, Aile güvenliği, İyiliğe karşılık vermek [Bağlılık duygusu, Sağlıklı olmak]	Organizma Etkileşim Grup

Not: Organizma: biyolojik organizmalar olarak bireylerin evrensel gereksinimleri; Etkileşim: uyumlu bir toplumsal etkileşimin evrensel nitelikteki gereksinimleri; Grup: grupların sorunsuz işlev göstermesi ve varlığını sürdürebilmesi için evrensel gereksinimler. a. Kültürlerarası karşılaşmalarda tutarlı sonuçlar vermediği saptanan değerler köşeli parantez içinde belirtilmiştir. b. insanların asıl gruplarının dışındaki insanlarla ilişkiye geçtikleri, gruplararası karşılıklı bağımlılığı kabul ettikleri ve doğal kaynakların kısıtlı olduğunu farkına vardıkları zaman ortaya çıktığı varsayılır (Kaynak: Schwartz (1994a)).

konuyla ilgili felsefi ve dinsel yazından da yararlanan Schwartz, belirlediği 56 değeri güdüsel yönden farklı on temel tipe ayırmıştır (Bkz. Tablo 1).

Kuram, bu değer tipleri arasındaki dinamik ilişkileri belirlemeye yönelik olarak biçimlendirilmiştir. Değer tiplerinin, güdüsel amaçları gereğince, birbirleriyle uyum ya da çelişki içinde olabilecek nitelikte oldukları görülmektedir. Örneğin, bireyin uyarılım değerlerini ön plana alması güvenlik değerlerinin izlenmesini zorlaştırır; çünkü, sürekli yenilik arayışına yönelik eylemler belirli bir sürekliliği öngören güvenlik beklentileriyle çelişebilir. Değer tipleri arasında var olduğu düşünülen uyumluluklar ve çelişkiler Şekil 1'de

içerisinde birbirine yakın konumdaki değer tiplerinin herhangi bir dış değişkenle (tutumlar, davranışlar gibi) gösterdikleri ilişkilerin de benzer olacağını ileri sürmektedir. Örneğin, bir dış değişken olarak ele alındığında muhafazakarlığın; özyönelim, uyarılım ve hazcılık değer tipleriyle düşük; güvenlik, gelenek ve uyma tipleriyle de yüksek korelasyonlar sergilemesi beklenebilir. Dolayısıyla, değer tiplerinin ortaya koyduğu dairesel yapı üzerinde (Bkz. Şekil 1), dış değişkenle en yüksek ilişkiyi sergileyen değer tipinden en düşük ilişkinin görüldüğü tipe doğru her iki yönde de gidildiğinde, değişkenle değer tipleri arasındaki ilişki miktarlarının giderek azalacağı varsayılmaktadır. Örneğin, muhafazakarlığın en yüksek ilişki göster-

Şekil 1. Schwartz değer kuramı'ndaki değer tipleri ve ana değer grupları arasındaki ilişkilerle ilgili model

belirtilmiştir: dairenin çeperi üzerinde birbirinin karşısında yeralan tiplerin çeliştikleri, birbirlerine yakın olarak yeralan tiplerin ise uyumlu oldukları öngörülmektedir. Ayrıca, Schwartz (1992), kuramındaki değer tiplerinin güdüsel açıdan bir süreklilik sergilediklerini; dolayısıyla da, yapı

diği değer tipinin geleneksellik, en düşük ilişki sergilediği tipin de hazcılık olduğunu varsayarsak, bir taraftan iyilikseverlik tipinden uyarılım'a; diğer taraftan da, güvenlik tipinden başarı'ya doğru azalan ilişkiler öngörülebilir.

Yukarıdaki yapıya ek olarak, söz konusu değer

tipleri kendi içlerinde iki ana boyut üzerinde gruplandırılırlar (Bkz. Şekil 1). Schwartz (1992) bunlardan ilkini **Yeniliğe Açıklık** (Openness to Change)/**Muhafazacı Yaklaşım** (Conservation) boyutu olarak adlandırmıştır. Bu boyutun Yeniliğe Açıklık ucu “özyönelim” ve “uyarılım” değer tiplerini kapsar ve bireylerin duygusal ve düşünsel ilgilerini önceden kestirilemeyecek biçimlerde izlemelerine olanak sağlayan değerlerden oluşur. Boyutun Muhafazacı Yaklaşım ucu ise, “güvenlik”, “uyuma” ve “geleneksellik” değer tiplerinden oluşur ve bireylerin yakın oldukları kişilerle, kurumlarla ve geleneklerle olan ilişkilerindeki süreklilik ve belirliliğin sürmesine olanak sağlayan değerleri içerir. İkinci boyut ise, **Özdeşlik** (Self-Transcendence)/**Özgenişletim** (Self-Enhancement) adını almıştır. Bu boyutun Özdeşlik ucu “evrenselcilik” ve “iyilikseverlik” değer tiplerini; Özgenişletim ucu ise, “güç” ve “başarı” tiplerini kapsarlar. Özgenişletim grubun içindeki değerler bireyin, başkalarının zararına bile olsa, kendi çıkarları doğrultusunda davranmasına olanak sağlayan değerlerden oluşmaktadır. Özdeşlik grubu ise, bireyin, yakın ya da uzak tüm insanların ve doğanın yararı için, bencil amaçlarından vazgeçmesine yönelik değerleri kapsamaktadır. On değer tipi içinde yalnızca “hazcılık”, hem Yeniliğe Açıklık, hem de Özgenişletim değer gruplarından unsurları içinde barındırır. Ana boyut ve değer tiplerinin adlandırılmasıyla ilgili sorunlar konuyla ilgili yazın ve diğer uzmanların görüşleri dikkate alınarak giderilmeye çalışılmıştır. Örneğin, “Yeniliğe Açıklık” kavramı Kağıtçıbaşı tarafından Schwartz’a önerilmiştir ve Kağıtçıbaşı’nın (1973) daha önce yaptığı bir araştırmanın bulgularından kaynaklanmıştır. Schwartz, genel yapısı yukarıdaki biçimde özetlenebilecek olan bu kuramının kültürlerarası geçerliğini sınamak için, 54 ülkeden 97 örneklem grubuna ait Pearson korelasyon matrislerini Guttman-Lingoes Enküçük Alan Analizi adı verilen bir çokboyutlu ölçekleme tekniğiyle incelemiştir. Sonuçlar (Schwartz ve Sagiv, 1995), kuram destekler niteliktedir. Ayrıca, kullanılan 56 değerden 45’inin farklı kültürlerde yüksek düzeyde bir anlamsal benzerlik gösterdiğini belirlemiştir (Bkz. Tablo 1). Türk öğretmenlerden oluşan örneklemle ilgili analiz sonuçlarının söz konusu kuramla büyük

ölçüde uyduğu bilinmektedir (Schwartz ve Sagiv, 1995).

İçinde Türk deneklerden oluşan bir örneklemin de yer aldığı en kapsamlı kültür düzeyi değer araştırmalarının (Hofstede, 1980; Schwartz, 1994b; Smith, Dugan, ve Trompenaars, 1996) sonuçları genel olarak değerlendirildiğinde, Türk kültürünün, içgruba bağlılığı vurgulayan ve toplumsal düzenliliği ağırlıklı olarak hiyerarşik roller aracılığıyla sağlayan kültürler arasında yer aldığı görülmektedir. Bu özellikler, uyum ve bütünlüğün sağlanması amacıyla iç grubun hedeflerinin kişisel hedeflerin önüne alındığı toplulukçu (collectivist) kültürleri, bireyin farklılaşmasını ve özerkliğini vurgulayan bireyci (individualistic) kültürlerden ayırtmakta kullanılan niteliklerle (Triandis, 1994; 1995) açık bir benzerlik göstermektedir. Bununla birlikte, bireycilik-toplulukçuluk kavramlarının yetersizliğine ve yanlışlığına işaret eden eleştiriler (Göregenli, 1995; 1997; Kağıtçıbaşı, 1990; 1997b) Türk kültürüne yönelik böyle bir sınıflandırmanın, bireysel düzeydeki değer yönelimlerinde varolan çeşitliliğin gözardı edilmesine yol açtığını belirtmektedirler. Eleştirilerin üzerinde yoğunlaştığı asıl nokta ise, bireycilik-toplulukçuluk ayırımının “modernleşmeci” bir vurgu taşıması; bireycilik yönünde bir ilerlemenin her toplum için kaçınılmaz bir gelişme çizgisi oluşturduğu varsayımına dayanmasıdır. Türk kültürüyle ilgili diğer değer araştırmalarında da bu türden varsayımların izlerini sezmek mümkündür.

Frey’in (1968) siyasal toplumsallaşma kapsamında yer alan, sınırlı sayıda değeri ölçmeye yönelik olan çalışmasının sonuçları, Türk toplumu genelinde ulusçuluk eğilimlerinin dinsel eğilimlere göre daha yüksek olduğunu göstermiştir. Frey bu sonuçları Cumhuriyet döneminin batılılaşmacı ve modernleşmeci siyasalarının Türk bireyinin değer sistemi üzerindeki etkilerini simgelediği biçiminde yorumlamıştır. Öte yandan, kırsal kesimlerde, dinin kişilerin değer sistemlerinde daha ağırlıklı bir yere sahip olduğuna da işaret edilmiştir (ayrıca Bkz. Mardin, 1986). Sonraki yıllarda üniversite öğrencileriyle yapılan bir araştırma (Lecompte ve Hortaçsu, 1975) dinsel değerlere verilen önemdeki azalma ve ulusçuluğa ilişkin değerlerdeki yükselme eğilimlerinin güçlenerek sürdüğü sonucuna var-

miştir. Lise öğrencileriyle yapılan başka bir araştırmada Kağıtçıbaşı (1973), modernleşme ile ilişkili olarak görülen bazı psikolojik değişkenleri yapısal değişkenlerle birlikte ele almıştır. Sonuçlar, dinsel yönelim ve yurtseverlik değerlerinin ana unsurlar arasında bulunduğu iki değer yönelimi grubu ortaya koymuştur. Bunlardan ilkinde (geleneksel yönelim); dinsel yönelim, yetkencilik, anomi, dışsal denetim odağı ve geleceğe ilişkin kötümserlik değişkenlerinin yer aldığı görülmektedir. İkincisinde ise (modern yönelim); yurtseverlik, geleceğe dönük iyimserlik, içsel denetim odağı ve başarı yönelimi değişkenleri bulunmaktadır. Kağıtçıbaşı, bu iki genel yönelimin yapısal değişkenlerle olan sistemik ilişkilerini belirleyerek, yüksek sosyoekonomik statü ile kentsel yerleşim/yüksek toplumsal hareketlilik değişkenlerinin azalan aile denetimi yoluyla modern yönelime; düşük sosyoekonomik statü ile kırsal yerleşim/düşük toplumsal hareketlilik değişkenlerinin ise, yüksek düzeyde aile denetimi yoluyla geleneksel tipe yönelik toplumsallaşma eğilimlerini öne çıkardığını saptamıştır.

Değerleri incelemenin bir diğer yolu da bir gruba yönelik olarak sergilenen "algılanmış nitelikleri" saptamaktır. Frey'in (1968) araştırmasında, katılımcılara Türk toplumunu nasıl gördüklerine ilişkin bir soru da yer almaktadır. Yanıtlar genelde "kahramanlık, milliyetçilik, misafirperverlik ve dindarlık" niteliklerini içermiştir. Benzer bir araştırmayı üniversite öğrencileriyle gerçekleştiren Tezcan'ın (1974) sonuçları da Frey'in bulgularına yakın nitelikleri öne çıkartmıştır. Bu çalışmada öğrenciler Türk insanını geleneklerine bağlı, namuslu, konuksever, yurtsever, yardımsever ve aile bağlarına sadık olarak betimlemiştir.

Rokeach Değer Listesi'ni kullanarak Türkiye ve ABD'den örneklemeleri karşılaştıran Ayvahoğlu (1989), yukarıda sunulan araştırmalarla tutarlı sayılabilecek bulgular elde etmiştir. Hem kırsal, hem de kentsel yerleşimlerdeki farklı sosyoekonomik statü ve yaş gruplarından seçilmiş deneklerden oluşan Türk örneklemeyle ilgili sonuçlara bakıldığında, bireylerin yaşamlarındaki temel hedefleri simgeleyen 18 amaçsal (terminal) değer içinde ilk sıraları, "ulusal güvenlik", "aile

güvenliği", "mağfiret" (İngilizce karşılığı *salvation* olan bu değer, dinsel inancın bireyin değer sistemi içindeki önemini belirlemeye yöneliktir), "barış içinde bir dünya", "gerçek arkadaşlık", "eşitlik" değerlerinin aldığı görülmektedir. Bireylerin amaçladıkları hedeflere nasıl ulaşmak istediklerini simgeleyen 18 araçsal (instrumental) değer içinde ise, ilk beş sırada "kendini denetleyebilmek", "sorumluluk sahibi olmak", "cesurluk", "hırslı olmak", "neşeli olmak" değerleri yer almaktadır. "Bağımsız olmak", "itaatkarlık" ve "yardımseverlik" değerleri ise alt sıralarda belirmektedir. Ayvahoğlu, Türk ve ABD örneklemeleri arasında saptadığı farklılıkları kültüre ve İslam dininin Türk toplumundaki süregelen etkisine; benzerlikleri ise, Türk toplumunun batılılaşma yönünde gösterdiği gelişmeye bağlamaktadır.

Aynı listenin kullanıldığı bir başka araştırmada ise, Çileli ve Tezer (1998), değerler ile iyimserlik yönelimi arasındaki ilişkileri ele almışlardır. Orta Doğu Teknik Üniversitesi öğrencileriyle yapılan bu araştırmanın tüm örneklem geneline ilişkin sonuçlarına bakıldığında, amaçsal değerler arasında ilk beş sırayı "aile güvenliği", "iç uyum", "mutluluk", "özsaygı" ve "gerçek arkadaşlık" değerlerinin aldığı görülmektedir. Aynı listedeki "mağfiret" değeri dokuzuncu, "ulusal güvenlik" değeri ise en alt sırada yer almıştır. Araçsal değerler listesindeki ilk beş sırayı alan değerler ise, "bağımsız olmak", "dürüstlük", "cesurluk", "bağışlayıcılık" ve "açıkkırlılık" değerleridir. "Temiz olmak", "hayal gücü kullanmak", "hırslı olmak" ve "itaatkarlık" değerleri denekler tarafından son sıralara yerleştirilmiştir. Bulgular, "mağfiret" ve "aile güvenliği" gibi bazı değerler dışında, diğer ülkelerde yapılan ergenlik dönemine ait araştırmaların sonuçlarına oldukça yakındır. Ergenlik dönemi boyunca en düşük öneme sahip değerler arasında bulunduğu bilinen "mağfiret" değerinin (Feather, 1980; Rokeach, 1973) Türk öğrenciler tarafından bu denli önemli olarak değerlendirilmesi, yetmişli yılların başında görülen eğilimlerin tersine bir gelişmeyi yansıtmaktadır (benzer bulgular için Bkz. Mutlu, 1996). "Aile güvenliği" değerinin bu yaş grubunda ilk sırada yer alması ise, Çileli ve Tezer'in de işaret ettikleri gibi, Türk kültüründe ailenin önemini vurgulayan çok

sayıdaki bulgu ile uyumaktadır (Bkz. Kağıtçıbaşı, 1990). Çileli ve Tezer'in bulguları, Ayvahoğlu'nun (1989), farklı yaş gruplarından denekleri içeren bir örnekleme gerçekleştirilmiş olan araştırmasıyla birarada ele alındığında, bazı değerlerde (örn., "aile güvenliği", "itaatkarlık", "gerçek arkadaşlık") önemli benzerliklere rastlanılmakla birlikte, yaşa dayalı olabilecek farklılıklar da saptanabilmektedir. Örneğin, Çileli ve Tezer'in araştırmasındaki öğrenciler "bağımsız olmak", "özsaygı" gibi bireysel nitelikteki değerleri daha üst; "eşitlik" (12. sırada), "barış içinde bir dünya" (14. sırada) gibi, geniş insan gruplarının uyumlu birlikteliğini vurgulayan değerleri ise daha alt sıralara yerleştirmişlerdir. Söz konusu benzerlik ve farklılıklar yaş ve değerler arasındaki ilişkiye yönelik uluslararası yazındaki bulgularla da tutarlı bir görüntü çizmektedir (Feather, 1975; Rokeach, 1973; Schwartz, 1996).

Çileli ve Tezer'in (1998) araştırmasının, iyimserlik yönelimine ilişkin sonuçlarının, özellikle Kağıtçıbaşı'nın (1973) yukarıda sözü edilen bulgularıyla sergilediği bazı çarpıcı benzerliklere değinmekte yarar vardır. Çileli ve Tezer'in analizleri "özgürlük", "açık fikirlilik", "hayal gücü kullanmak" ve "cesurluk" değerlerinin iyimserler; "mağfiret" ve "itaatkarlık" değerlerinin ise kötümserler tarafından daha önemli olarak değerlendirildiklerini göstermektedir. "Mağfiret" değeri kötümser grubun değerleri arasında birinci sırada, iyimser grubun değerleri arasında ise onuncu sırada bulunmaktadır. "Özgürlük" değeri ise, iyimserler tarafından üçüncü, kötümserler tarafından ise onbeşinci sıraya yerleştirilmiştir. Kağıtçıbaşı'nın araştırmasındaki "geleceğe ilişkin iyimserlik" değişkeni ise, dinsel yönelim, yetkecilik ve dışsal denetim odağı değişkenleri ile negatif; yurtseverlik, içsel denetim odağı ve başarı yönelimi değişkenleri ile pozitif korelasyonlar sergilemiştir. Yetkecilik kavramının Kağıtçıbaşı tarafından "genel bir dogmatik ya da hoşgörüsüz davranış eğilimi" (1973, s. 159) olarak betimlendiği göz önüne alındığında, Çileli ve Tezer'in araştırmasında "mağfiret" değerine verdikleri önem konusunda farklılaşan iyimser ve kötümser grupların "özgürlük", "açık fikirlilik", "hayal gücü kullanmak" ve "itaatkarlık" gibi, bireysel özerkliğin desteklenmesi ya da kısıtlanmasıyla

ilgili değerlerde de belirgin biçimde ayrıışmış olmaları Kağıtçıbaşı'nın ortaya koyduğu ikili model destekleyici niteliktedir. Çileli ve Tezer'in iyimserlik yönelimini içsel, kötümserlik yönelimini de dışsal denetim odağıyla ilişkilendirmiş olmaları da bu yargıyı güçlendirmektedir. İyimserlik yönelimini bir kişilik özelliği olarak inceleyen Çileli ve Tezer bu çalışmalarında kentsel/kırsal yerleşim ve anne-baba eğitimi/mesleği gibi sosyoekonomik değişkenleri ele almadıklarından, iki araştırma arasındaki benzerlik ve farklılıklar daha fazla yorumlanamamaktadır. Ailenin sosyoekonomik konumunun toplumsallaşma sürecinde aktarılan değerlerin belirlenmesinde temel bir öneme sahip olduğu göz önüne alındığında (İmamoğlu, 1987; Kağıtçıbaşı, 1998; Kohn, 1983), değer çalışmalarında bu tür değişkenlerin de göz önüne alınmasının yararlı olacağı sonucuna varılabilir (Kağıtçıbaşı, 1997a).

Yukarıda ele alınan araştırmaların sonuçları şu iki noktayı ortaya koymaktadır:

1) Kültür düzeyi araştırmalarda, içgruba bağlılığı ve ağırlıklı olarak hiyerarşik rolleri öne çıkardığı belirlenen Türk kültürünün üyelerinin de genelde aileye ve ulusal güvenliğe büyük önem verdikleri görülmektedir. Öte yandan, "eşitlik" değerine yüksek; "itaatkarlık" değerine ise düşük düzeylerde önem yüklenildiği yönündeki bulgular, kültür düzeyindeki araştırmaların sonuçlarından farklı bir duruma işaret etmektedir. Buna ek olarak, grup bağlılığını aileyle sınırlandıran genç üyelerin değer yönelimlerinin hem bireyci değerleri ve özerklik beklentilerini, hem de dinsel değerleri içeriyor olması, oldukça devingen bir değer sistemi karşımıza getirmektedir. Söz konusu değer sistemi, ekonomik gelişmeyle birlikte, ailenin daralması, maddi-manevi bağımlılıkların azalması, bireyci değerlerin ön plana çıkması ve dinsel değerlerde bir gerileme olması beklentileriyle betimlenebilecek olan modernleşmeci yaklaşımlarla uyumamaktadır. Bu türden yaklaşımlara bir alternatif olarak Kağıtçıbaşı (1990; 1998) tarafından önerilen aile değişim modelinde, sosyoekonomik gelişmeyle birlikte, maddi-manevi karşılıklı bağımlılığı ve toplulukçu değerleri vurgulayan "işlevsel geniş aile"den (akrabalığa dayalı tüm ilişkileri kap-

samaktadır), karşılıklı bağımlılığın manevi destekle sınırlı tutulduğu ve aile-grup değerlerinin bireyci değerlerle birlikte varolacağı "işlevsel karmaşık aile" tipine (çekirdek aile yapısına sahip, ancak, bazı işlevler için birinci derecede akrabalar ve yakın çevreyle ilişki içinde olan aile yapısına) bir geçiş öngörülmektedir. Göregenli'nin (1997), Türk kültüründeki bireycilik-toplulukçuluk eğilimlerinin hangi davranış ve kişisel ilişki kategorilerinde yoğunlaştığını saptamaya yönelik çalışmasının sonuçları Kağıtçıbaşı'nın modelini destekler niteliktedir. Büyük çoğunluğu kentlerde yaşayan kişilerden oluşan ve 27 gibi düşük sayılabilecek bir yaş ortalamasına sahip örneklemle gerçekleştirilen bu araştırmada, toplulukçu eğilimlerin grubu öne çıkaran davranış kategorilerinde ve maddi olmayan kaynakların paylaşımında yoğunlaştığı saptanmıştır. Yine bu eğilimlerin aile, akraba gibi yakın ilişki kategorilerinden iş arkadaşları, tanıdıklar gibi daha uzak kişisel ilişki kategorilerine doğru gidildikçe önemli düzeyde azaldığı da görülmüştür. Sonuç olarak, yukarıda gözden geçirilen araştırmalarda özellikle gençlerin değer yönelimlerinin hem grup, hem de birey değerlerini içeriyor olması, aile yapısı ve değerlere ilişkin bu tür beklentilerle uyumluluk sergilemektedir.

2) Ekonomik ve toplumsal gelişmeye eşlik eden batılılaşmacı ve modernleşmeci siyasetlerin etkisiyle ulusçuluk değerine verilen önemde bir artma; dinsel yönelimin değer sistemi içindeki konumunda ise bir gerileme olacağı biçimindeki beklentilerin kısmen doğrulandığı anlaşılmaktadır. Özellikle orta yaş grubu tarafından ulusal güvenliğe verilen büyük önem beklentilerin ilk kısmını karşılarken, dinsel değerlerin son yıllardaki yükselişi, gelişme çizgisinin daha farklı bir yön izleyeceğine işaret etmektedir. Sosyoekonomik etkenlerle de etkileşim içinde olduğu belirlenen dinsel yönelimin, Türk insanının değer sistemi içinde önemli bir konumunun ve belirleyici bir rolünün olduğu görülmektedir. Bir ara değişken olarak ele alındığında, dinsel yönelimin, değişen toplumsal koşullara verilen farklı bireysel tepkileri (örn., değer yönelimlerini) kavramada yararlı olabileceği anlaşılmaktadır. Dinsel inancın, bireysel ve toplumsal düzeylerdeki tanımlayıcı ve düzenleyici işlevleri, hızlı ekonomik ve

toplumsal gelişmenin getirdiği olumsuzluklara karşı bir dayanak olarak değerlendirildiğinde, dinsel değerlerin yükselmesine ilişkin sonuçlar şaşırtıcı görünmemektedir (Mardin, 1986). Ayrıca, yetmişli yıllardan bu yana Kur'an kurslarının ve imam-hatip liselerinin sayılarında görülen artış ve zorunlu din derslerinin ulusal eğitim sistemi kapsamına alınması gibi etkenlerin de dinsel yönelimin eğitim yoluyla pekiştirilmesi sürecini hızlandırdıkları düşünülebilir. Dinsel değerlerin diğer değerlerle olan ilişkisinin anlaşılması, dinsel inancın bireysel düzeydeki psikolojik işlevlerinin hangi alanlara yayıldığını kavramamıza yardımcı olacaktır. Bu da, değerlerin tek tek incelenmeleri yerine, Schwartz'ın (1992) öne sürdüğü türden bir kurama dayalı olarak ele alınmalarını gerektirmektedir.

Bu araştırmada öncelikle Schwartz'ın (1992) değer kuramında belirtilen 10 birey düzeyi değer tipi ve iki ana değer boyutunun yapı ve içeriklerinin farklı kültürel değerlerin eklenmesi sonucunda da elde edilip edilemeyeceği incelenecektir. Schwartz'ın, Türk öğretmenlerden oluşan bir örneklemde uygulanan 56 değerlik listesine eklenen dört değerden üçü, Türk kültürüyle ilgili olduğu düşünülen "misafirperverlik", "kadında namus", "erkeğin üstünlüğü" değerleridir. Söz konusu değerler 1990 yılında Boğaziçi Üniversitesi Psikoloji bölümü öğrencileriyle yapılan bir ön çalışmada öğrenciler tarafından önerilen değerler arasından seçilmiştir. Bunlardan "kadında namus" ve "erkeğin üstünlüğü" değerlerinin geleneksellik, "misafirperverlik" değerinin ise uyma tipi içerisinde yer alacakları beklenmektedir. Dördüncü değer ise, "laiklik" kavramıyla ilgilidir ve başka bir çalışmada kullanılmak amacıyla listeye eklenmiştir. Bununla birlikte, bir değer olarak laiklik kavramının, toplumsallaşma sürecinin ana unsurlarından olan öğretmenlerin değer sistemleri içinde hangi konumda yer aldığı belirlenmesinin yararlı olacağı düşünülebilir. Yönetim kurumlarının farklı dinsel inanca sahip bireylere eşit uzaklıkta durması temasını öne çıkaran "laiklik" değerinin, "toplumsal adalet", "eşitlik", "açıkfikirli olmak" gibi değerleri içeren ve geniş insan grupları içerisindeki hoşgörü ve karşılıklı anlayışı vurgulayan evrenselcilik değer tipinde yer alması beklenmektedir.

Araştırmanın ana denencelerinden ilki, Türk öğretmenlerin içgruba bağlılığın yanısıra, kurumsal ve geleneksel sürekliliği de vurgulayan Muhafazacı Yaklaşım değerleri ile, düşünsel ve duygusal özerkliği vurgulayan Yeniliğe Açıklık değerlerine verdikleri önem arasında anlamlı bir fark olmayacağı biçiminde düzenlenmiştir. İkinci denence ise, bireyin, yakın ve uzak insan gruplarının huzur ve refahını kendi amaçlarının önünde görmesini vurgulayan Özaşkinlık değerlerinin, kişisel çıkarların her koşulda izlenmesine olanak sağlayan Özgenişletim değerlerinden daha önemli olarak değerlendirilecekleri yönündedir. Diğer araştırmalarda üst sıralarda yer alan "aile güvenliği" değerinin Türk öğretmenler genelinde de önemli görülmesi beklenmektedir. Bununla birlikte, ailenin (yani, bağlı olunan içgrubun) tanımlanma biçiminin bireylerarası değer farklılıklarını yansıtılabileceği düşünülerek, öğretmenlerden ailenin kimlerden oluştuğunu düşündüklerini belirtmeleri istenmiştir. Ailenin sınırlarının daraltılması yönünde bir eğilimi belirtecek olan tanımların daha yüksek oranlarda kullanılması beklenmektedir. Ailenin Türk kültüründeki temel önemine ilişkin bulgulara dayanılarak, tanımların sınıflandırılmasından ortaya çıkacak grupların "aile güvenliği" değerine verecekleri önem arasında anlamlı bir fark olmayacağı öngörülebilir. Diğer bir deyişle, ailenin kapsamının daralmasına yönelik tercihlerin, bu kuruma yüklenen önemde bir azalmayı simgelemeyeceği düşünülmektedir.

Schwartz'ın (1992) iki ana değer boyutundan Muhafazacı Yaklaşım-Yeniliğe Açıklık boyutunun birey-içgrup arasındaki ilişkilerle ilgili olduğu anımsanırsa, aile tipi tercihlerinden ortaya çıkacak grupların özellikle bu değerlerde farklılaşmaları beklenebilir. Ailenin daralmasıyla birlikte, özerkliği vurgulayan Yeniliğe Açıklık değerlerinin, gruba yerleşikliği öne çıkaran Muhafazacı Yaklaşım değerlerinden daha önemli olarak görülmeleri beklenmektedir. Dolayısıyla, dar kapsamlı bir aile tercihiinde bulunacak olan deneklerin özerkliği vurgulayan Yeniliğe Açıklık değerlerine; geniş kapsamlı bir aile tercihiinde bulunacak deneklerin ise gruba yerleşikliği ve geleneksel ilişkilerin sürekliliğini vurgulayan Muhafazacı Yaklaşım değerlerine daha yüksek önem yükleyecekleri öngörülmektedir. Öte

yandan, Özaşkinlık-Özgenişletim boyutunun, bireyin toplumsal çevresiyle olan ilişkilerinde, kişisel çıkarlarını geri plana itmesiyle ilişkili olduğu gözönüne alınarak, bu boyutta gruplar arasında bir farklılaşma beklenmemektedir. Türk insanın yakın ve uzak insan gruplarıyla ilişkilerinde grup çıkarlarına ağırlık verme eğiliminde olduğu yolundaki araştırma bulgularına dayanılarak, aile tercihi gruplarının ikisinde de Özaşkinlık değerlerine verilen önem derecelerinin Özgenişletim değerlerinden daha yüksek olacağı tahmin edilmektedir.

Dinsel yönelim değişkeninin değerler üzerindeki etkilerine ilişkin denenceler, Schwartz'ın (1992) değer kuramı kullanılarak yapılan araştırmaların bulgularından (Huismans, 1994; Schwartz ve Huismans, 1995) yola çıkılarak düzenlenmiştir. Schwartz ve Huismans, yerleşik dinlerin varolan toplumsal yapı ve norm sistemlerinin desteklenmesi ve bireyin yaşamındaki belirsizliklerin azaltılması yönünde işlevler sergiledikleri yolundaki görüşlere dayanarak, dinsel yönelimin toplumsal ve kurumsal sürekliliği vurgulayan Muhafazacı Yaklaşım değerleriyle pozitif; değişikliği ve bireysel bağımsızlığı vurgulayan Yeniliğe Açıklık değerleriyle de negatif korelasyonlar sergileyeceğini öngörmüşlerdir. Ortodokslar, Katolikler, Protestanlar ve Musevilerden oluşan örneklerle yaptıkları araştırmanın sonuçları bu beklentilerini doğrulamıştır. Öte yandan, Özaşkinlık değer grubunu oluşturan iki tipten iyilikseverlik ile pozitif; evrenselcilik ile de negatif korelasyonlar saptanmıştır. Özgenişletim değer grubundaki iki tipten başarı ile düşük düzeylerde negatif korelasyonlara rastlanırken, güç değer tipinin dindarlıkla belirgin bir ilişkisi bulunmamıştır. Bu sonuçlara dayanılarak, yüksek düzeyde dinsel yönelime sahip öğretmenlerin Muhafazacı Yaklaşım değerlerine; düşük düzeyde dinsel yönelime sahip öğretmenlerin ise Yeniliğe Açıklık değerlerine daha fazla önem verecekleri beklenmektedir. Özaşkinlık değer grubuyla ilgili denence ise şöyle belirlenmiştir: Türk kültürünün toplulukçu eğilimleri gözönüne alınarak, iki grubun da, bireyin yakın çevresindeki insanların iyiliğini gözetmesini vurgulayan iyilikseverlik değerlerine benzer biçimde yüksek bir önem yükleyecekleri, dolayısıyla da, bu değer

grubunun öbür parçasını oluşturan evrenselcilik tipine verecekleri önemde farklılaşacakları öngörülmektedir. Böylece, düşük düzeyde dinsel yönelime sahip öğretmenlerin Özaşkınlık değerlerine, diğer dinsel yönelim grubuna göre, daha fazla önem vermeleri beklenmektedir. Bu iki grubun, dindarlıkla düşük düzeyde ilişkili olduğu bilinen Özgenişletim değerlerinde farklılaşmayacakları düşünülmektedir.

Son olarak, aile tipi tercihlerinin, öğretmenlerin dinsel yönelimlerinden etkilenip etkilenmediği incelenecektir. Dinsel yönelim ve değerler arasındaki ilişkilerle ilgili olarak yukarıda belirtilen varsayımlardan yola çıkılarak, yüksek düzeydeki dinsel yönelime sahip deneklerin geniş aileyi; düşük düzeydeki dinsel yönelime sahip deneklerin ise çekirdek aileyi daha yüksek oranlarda tercih etmeleri beklenmektedir. Benzer olarak, aile tipi tercihi ve dinsel yönelimin ortak bir biçimde Yeniliğe Açıklık ve Muhafazacı Yaklaşım değer gruplarına verilen önemi kestirmede etkili olmaları öngörülebilmektedir. Bu beklentiyle ilgili denence, düşük düzeyde dinsel yönelime sahip olan ve çekirdek aile tercihinde bulunan deneklerin, yüksek düzeyde dinsel yönelime sahip olan ve geniş aile tercihinde bulunan deneklere göre, Yeniliğe Açıklık değerlerine daha fazla, Muhafazacı Yaklaşım değerlerine ise daha az önem verecekleri biçiminde düzenlenmiştir.

Yöntem

Örneklem

Araştırmanın örneklemini, 1990 yılında Bursa ilindeki 15 ortaokul ve lisede (resmi ve özel okullar, kız-erkek liseleri, ticaret liseleri, teknik liseler, imam-hatip liseleri) görev yapmakta olan 183 öğretmeninden (94 kadın ve 89 erkek) oluşmuştur. Grubun yaş ortalaması 35'tir.

Veri Toplama Araçları

Araştırmada, 56 değerden oluşan Schwartz Değer Listesi kullanılmıştır (Bkz. Ek). Değerler üç sosyal psikoloji uzmanının ortak çalışmasıyla İngilizceden Türkçeye çevrilmiştir. Denekler toplam 60 değeri ve yanlarında parantez içinde verilmiş olan açıklamaları okuduktan sonra herbirini,

kendi hayatlarını yönlendiren bir ilke olmaları açısından taşıdıkları öneme göre -1 (ilkelerime ters düşer) ile 7 (en üst düzeyde önemlidir) arasında değişen bir ölçek üzerinde değerlendirmişlerdir. Aile tanımları ise, "Sizce aileyi oluşturan bireyler kimlerdir?" biçimindeki açık uçlu bir soruyla elde edilmiştir. Yanıtlamakta kolaylık sağlaması amacıyla, akrabalık terimlerini içeren bir liste de bu sorunun arkasına eklenmiştir. "Evli kardeşler" listede ayrı bir kategori olarak yer almıştır. Katılımcıların dinsel yönelim düzeyleri, "Kendinizi ne kadar dindar kabul ediyorsunuz?" sorusuyla birlikte sunulan ve 0 ile 7 arasında değişen Likert tipi bir ölçekle belirlenmiştir.

İşlem

Anket formları, gerekli izinlerin elde edilmesinden sonra, okulların öğretmen odalarında gönüllü öğretmenlere dağıtılmıştır. Katılımcılardan formlara yaş ve cinsiyetlerinden başka bir kişisel bilgi yazmamaları istenmiştir. Verilerin toplanması iki ay sürmüştür.

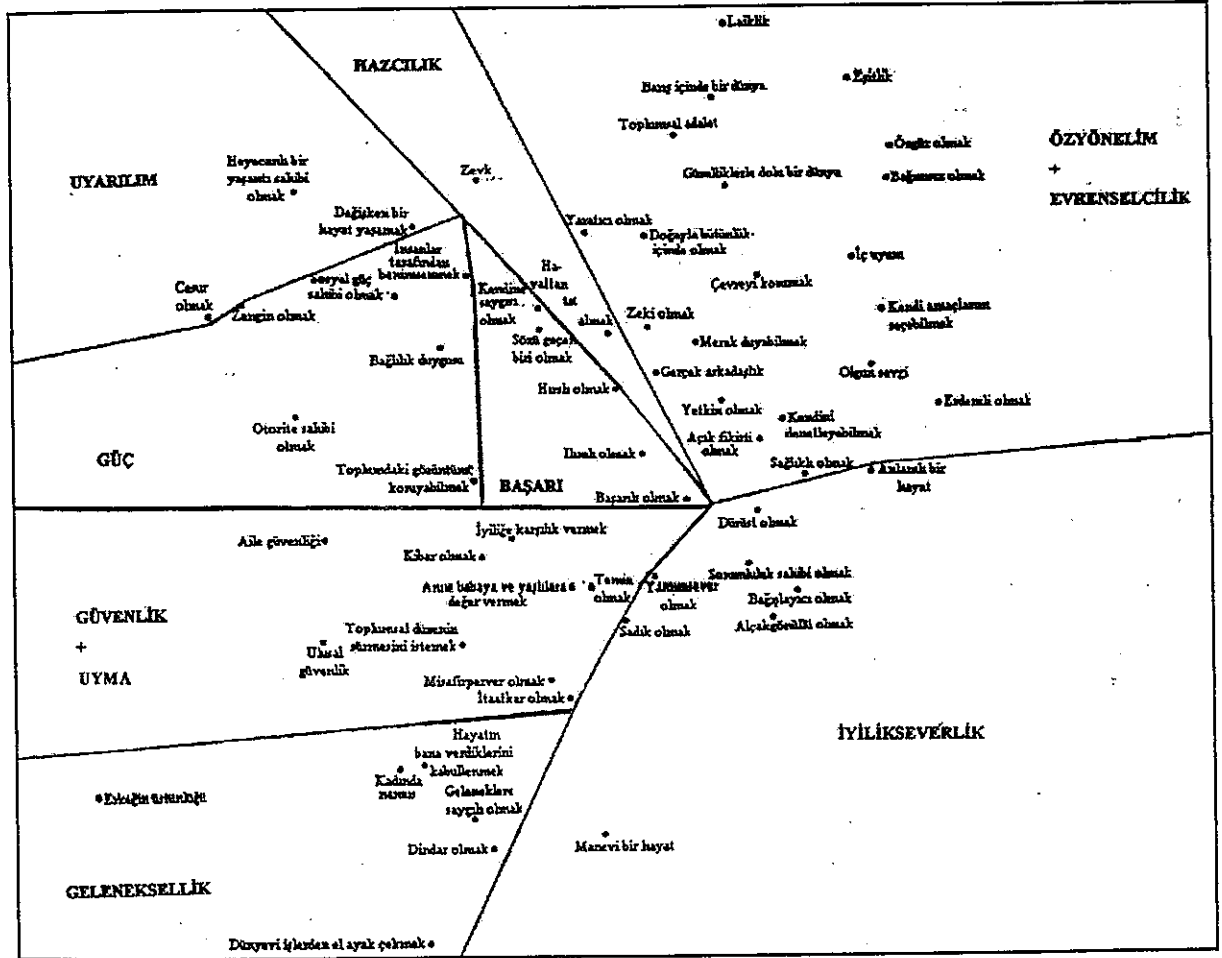
Bulgular ve Tartışma

Türk öğretmenlere ait verilerin 60 değer üzerinden gerçekleştirilen birey düzeyi Enküçük Alan Analizi (Smallest Space Analysis) Schwartz'ın (1992) kuramıyla büyük ölçüde uyumaktadır. Enküçük Alan Analizi (EAA) şemalarında değerler çokboyutlu alan üzerinde noktalar olarak temsil edilirler (Bkz. Şekil 2); noktalar arasındaki uzaklıklar ise, değerler arasındaki görgül ilişkileri yansıtır. Görgül ilişkilerden amaçlanan da, değerlere denekler tarafından verilmiş olan önem derecelerinin birbirleriyle olan korelasyonlarıdır. Dolayısıyla, kavramsal yönden birbirine yakın olan iki değer (örn., "yaratıcı olmak" ve "merak duyabilmek") görgül olarak da ilişkili olmaları ve çokboyutlu alan üzerindeki konumlarının birbirine yakın olması beklenir. Ayrıca, birbirleriyle yüksek korelasyon sergileyen iki değer herbiri diğer değerlerle de benzer ilişkiler sergilerler. Birbirleriyle kavramsal olarak benzerlik taşımayan iki değer ise (örn., "dindar olmak" ve "zevk") düşük ya da negatif korelasyon göstermesi ve çokboyutlu alan üzerinde birbirlerinden oldukça uzak noktalarda yer almaları beklenir. Dolayısıyla,

bir değerın EAA şeması üzerindeki konumu, o değerin diğer değerlerle olan kavramsal ilişkisini simgelemektedir. Sonuçlar Schwartz tarafından belirlenmiş olan ölçütler kullanılarak incelendiğinde, kuramda belirtilen 10 değer tipinden altısı kendi başına; dördü ise yandaki bir değer tipiyle birleşik olarak saptanmaktadır (Bkz. Şekil 2). Schwartz ve Sagiv (1995) 10 değer tipinin tümünün ayrı olarak saptandığı örneklerin nadir olduğunu ve çoğu örneklem grubunda bazı değer tiplerinin hemen yandaki bir tiple birleşik olarak belirdiklerini bildirmiştir. Ayrıca, 60 değer üzerinden yapılan analizin sonuçları, 56 değer üzerinden yapılan analizlere göre, daha fazla sayıda değer tipini ortaya çıkarmaktadır. 56 değer

üzerinden yapılan analizlerde, yedisi (güvenlik, uyma, evrenselcilik, iyilikseverlik, özyönelim, başarı, uyarılım) ayrı; ikisi de (güç ve geleneksellik) birleşik olmak üzere toplam dokuz değer tipi elde edilebilmiştir. Hazırlık değer tipi kuramsal dizilim içerisinde ayırt edilememiştir. Kuramsal yerlerinin dışında saptanan değerlerin sayısı ise 14'tür.

Altmış değer üzerinden yapılan analizlerde, değer tiplerinin kuramsal dizilişten gösterdikleri tek sapma uyarılım ve hazırlık değer tiplerinin yer değiştirmesi ve başarı değer tipinin güç değer tipi önünde yer almasıdır (Bkz. Şekil 2). İki ana değer boyutunun (Yeniliğe Açıklık/Muhafazacı Yaklaşım ve Özgenişletim/Özaşkınlık) ayırt edilmesiyle ilgili tek sorun, "özyönelim" ve "evrenselcilik" değer tip-

Şekil 2. Toplam 60 değer üzerinden gerçekleştirilen çokboyutlu alan analizi şeması

lerinin bileşik olarak belirmesidir. Orijinal 56 değer üzerinden yapılan analizlerde bu iki değer tipi ayrı olarak belirdiğinden, denencelerin sınanmasında da ayrı olarak kullanılmalara karar verilmiştir. Ana değer gruplarının belirlenmesinde "hazcılık" değer tipi Yeniliğe Açıklık değer grubu içerisine dahil edilmiştir.

Toplam 60 değer üzerinden gerçekleştirilen çok-boyutlu alan analizi, Schwartz Değer Listesi'ndeki 56 değerden 47'sinin (yaklaşık % 84'ünün) kuramda öngörülen değer tipi (ya da bileşik değer tipi) içinde belirdiğini göstermiştir (Bkz. Şekil 2). Kuramsal yerlerinin dışında saptanan dokuz değer (bağlılık duygusu, olgun sevgi, alçakgönüllü olmak, kendine saygısı olmak, zeki olmak, sağlıklı olmak, yetkin olmak, ılımlı olmak, kendini denetleyebilme) konularına ilişkin bir karar için 56 değer üzerinden yapılan EAA şemasına bakılmış; üç değer (alçakgönüllü olmak, yetkin olmak ve kendine saygısı olmak) bu şemada da aynı değer tipleri içinde belirdiği saptanmıştır. Bunlardan "alçakgönüllü olmak" değerinin iki şemada da, kuramda öngörülen tipin hemen yanındaki "iyilikseverlik" değer tipinde; diğer ikisinin ise; kuramsal konularının oldukça dışındaki tiplerde yer aldıkları ("yetkin olmak" özyönelim ve evrenselcilik bileşik tipinde; "kendine saygısı olmak" ise, başarı tipinde) görülmüştür. Kuramsal dizilimde yanyana olan değer tiplerinin güdüsel amaçları yönünden benzer oldukları göz önüne alındığında, "alçakgönüllü olmak" değerindeki sapma türünden düzensizlikler kültüre özgü bir farklılıktan çok, şansa dayalı olabilir (Bkz. Schwartz, 1994a). Öte yandan, "yetkin olmak" ve "kendine saygısı olmak" değerlerinin öngörülenden çok uzak tipler içinde tutarlı bir biçimde belirmeleri, bu değerlerin Türk öğretmenlerce beklenilenden farklı anlaşıldığını ve kültüre özgü sonuçlar olabileceklerini düşündürmektedir. Diğer altı değer için iki şemada da değişik tiplerle kümeleştikleri belirlenerek analizlerde kullanılmalara karar verilmiştir.

Söz konusu altı değer için çıkarılmasından sonra değer tiplerinin güvenilirlik katsayıları hesaplanmıştır. Sonuçlar, "iyilikseverlik" tipinde "manevi bir hayat" ve "anlamli bir hayat"; "geleneksellik" tipinde "dünyevi işlerden elayak çekmek";

"uyarılımlı" tipinde ise "cesur olmak" değerlerinin, kuramda belirtilen yerlerinde bulunmalarına karşın, içlerinde yer aldıkları tiplerin güvenilirliklerini önemli ölçüde düşürdükleri görülerek denencelerin sınanmasında kullanılmamalarına karar verilmiştir. Böylelikle çıkartılan toplam 10 değerden yedisinin (zeki olmak, olgun sevgi, manevi bir hayat, anlamli bir hayat, dünyevi işlerden elayak çekmek, bağlılık duygusu ve sağlıklı olmak) kültürlerarası çalışmalarda da tutarsız sonuçlar verdiği bilinmektedir (Bkz. Tablo 1). Kalan 46 değerle yapılan güvenilirlik analizlerinin ortaya koyduğu katsayılar .54 ile .77 arasında değişmektedir (Bkz. Tablo 1). Değer tiplerinin genellikle az sayıda değerden oluştuğu göz önüne alındığında (örn., hazcılık ve uyarılımlı tipleri ikiye; başarı, geleneksellik ve uyuma tipleri üçer değer içermektedir), katsayılar kabul edilebilir düzeydedir ve aynı listenin kullanıldığı diğer araştırmalardaki katsayılarla yakın benzerlikler göstermektedir (Bkz. Schwartz ve Huisman, 1995). Ana değer boyutlarının güvenilirlik katsayıları ise, .78 ve .83 arasında değişmektedir (Bkz. Tablo 2).

Tablo 2

Birey Düzeyi Değer Tipleri ve Ana Değer Gruplarının Güvenirlik Katsayıları ve Örneklem Genelindeki Ortalama ve Standart Sapmaları

Birey düzeyi değer tipleri	Güvenirlik katsayıları	Değerlere verilen önem derecelerinin ortalama ve standart sapmaları (N=183)	
		Ort.	Std.Sap.
Güç	.75	3.80	1.27
Başarı	.66	4.56	1.15
Uyarılımlı	.64	2.74	1.60
Hazcılık	.54	4.36	1.36
Özyönelim	.72	4.67	1.03
Evrenselcilik	.77 (.76)	5.14	.88
İyilikseverlik	.76	5.00	.87
Geleneksellik	.74 (.76)	2.77	1.52
Uyuma	.55 (.65)	4.54	1.06
Güvenlik	.65	5.12	.99
Ana değer grupları:			
Yeniliğe Açıklık	.78	4.23	.95
Muhafazacı Yaklaşım	.81 (.85)	4.17	1.01
Özdeşlik	.83 (.82)	5.08	.75
Öz genişletim	.81	4.14	1.08

Not. Parantez içindeki rakamlar Shwartz Değer Listesi'ne eklenen değerlerle birlikte hesaplanan güvenilirlik katsayılarını göstermektedir.

Listeye eklenen dört değerden “kadında namus” ve “erkeğin üstünlüğü” değerleri, beklendiği gibi, “geleneksellik” değer tipi içerisinde belirmişlerdir. Öte yandan, “güvenlik” tipinde yer alması beklenen “misafirperverlik” değerinin “güvenlik” ve “uyuma”; “evrenselcilik” tipinde yer alması beklenen “laiklik” değerinin ise “özyönelim” ve “evrenselcilik” bileşik tipleri içerisinde buldukları görülmektedir. Bileşik tipleri oluşturan diğer değerlerle sergiledikleri korelasyonlara bakılarak, bu iki değer için öngörülen değer tipleri içinde kalmalarına karar verilmiştir. Eklenen değerlerle birlikte, “geleneksellik” ve “uyuma” tiplerinden özellikle “uyuma”nın güvenilirliğinin yükseldiği (geleneksellik= .76; uyuma= .65); “evrenselcilik” tipinde ise önemsiz sayılabilecek bir düşme olduğu saptanmıştır (evrenselcilik= .76). Bu değerler ilişkili oldukları ana değer boyutlarına eklendiğinde ise, “kadında namus”, “erkeğin üstünlüğü” ve “misafirperverlik” değerlerinin Muhafazacı Yaklaşım boyutunda güvenilirliğin artmasına (.81’den .85’e) yol açtıkları görülmüştür. “Laiklik” değerinin eklenmesi, Özaşkinlik ana değer boyutunda yine önemli bir değişmeye neden olmamıştır (Alpha= .82). Bu sonuçlar eklenen değerlerin bağlı olacakları öngörülen değer tipleriyle uyumluluklarının başka bir göstergesi sayılabilir. Toplam 50 (46+4) değer üzerinden hesaplandığında ise, güvenilirlik katsayısı .92’dir. Yapı ve içerik ile ilgili sonuçlar, Schwartz Değer Listesi’ndeki 46 değer ile eklenen dört değer için Türk öğretmenlerden oluşan örneklem tarafından kuramda beklenildiği biçimde anlaşıldığını ve, dolayısıyla, araştırmanın denencelerinin sınanmasında kullanılabilirliklerini göstermektedir.

Türk öğretmenlerin birey düzeyi değer tipleri ve ana değer gruplarındaki genel ortalama ve standart sapmaları Tablo 2’de sunulmuştur. Değer tipleri düzeyinde ele alındığında ortalamalar, örneklem genelinde en yüksek önemin “evrenselcilik”, “güvenlik” ve “iyilikseverlik” değerlerine verildiğini göstermektedir. Öte yandan, “uyarılımlık” ve “geleneksellik” değerlerine daha düşük önem dereceleri verildiği anlaşılmaktadır. Araştırmanın denencelerinden ilki olan ve öğretmenlerin Muhafazacı Yaklaşım değerleri ile Yeniliğe Açıklık

değerlerine aynı düzeyde önem verecekleri biçimindeki denencenin sınanması için t-test (ilişkili ölçümler) analizi yapılmış ve bu iki grup değer arasında anlamlı bir fark bulunmamıştır, $t(182) = 1.124$; $p > .05$. Böylece, değerlere ilişkin diğer araştırma bulgularına benzer biçimde, öğretmenlerin değer yönelimlerinin hem grup değerlerini, hem de özerkliğe ilişkin değerleri benzer bir biçimde bünyesinde barındırdığı görülmektedir. Özaşkinlik değerlerinin Özgenişletim değerlerinden daha önemli olarak değerlendirilecekleri yönündeki denencenin sınanması için de yine t-test kullanılmıştır. Sonuçlar denenceyi destekler niteliktedir, $t(182) = -13.132$; $p < .001$. ve öğretmenlerin yakın ve uzak toplumsal çevreleriyle olan ilişkilerinde, bireysel çıkarlarını geri planda tutma eğilimlerine işaret etmektedir.

Değerlere verilen önem derecelerinin ortalamalarına bakıldığında, “dindar olmak” değerinin Türk öğretmenlerin değer sistemi içinde alt sıralarda (53. sırada) yer aldığı görülmektedir (Bkz. Ek). Son yıllarda yapılan araştırmaların bulgularından oldukça farklı olan bu sonuç, laik bir eğitim sisteminin üyeleri olan öğretmenlerin içinden geçtikleri mesleki toplumsallaşma sürecinin bir yansıması olarak değerlendirilebilir. Öte yandan, “aile güvenliği” değeri, beklenildiği gibi, 60 değer arasında üst sıralarda (beşinci sırada) yer almaktadır. Öğretmenlerin aile tanımları Kağıtçıbaşı’nın aile değişim modelindeki tipler gözönüne alınarak sınıflandırıldığında, bunların % 45.9’unun “çekirdek” (anne, baba ve çocuklar); % 34.4’ünün “işlevsel karmaşık” (çekirdek aile + evli kardeşler ve büyükanne-büyükbabalar); ve %19.7’sinin de “işlevsel geniş” (tüm akrabalık ilişkileri kapsayanlar) aile tipleri içerisinde ele alınabilecekleri anlaşılmaktadır. Eğitim, gelir düzeyi ve kentsel yerleşim gibi değişkenlerde benzeşik bir yapı sergileyen öğretmenlerin verdikleri tanımların zihinlerindeki aile ideallerini yansıttığı düşünülürse, çekirdek ve işlevsel karmaşık aile tanımlarının bu denli ağırlıklı olarak tercih edilmiş olması, ailenin sınırlarının daraltılmasına yönelik genel eğilimi açık bir biçimde ortaya koymaktadır. Aile tanımlarının akrabalık ilişkilerini dışlayan çekirdek aile tanımları ve bu tür ilişkileri değişik derecelerde kapsayan tanımlar

arasında ikiye bölünmüş olduğu görülmektedir. Kağıtçıbaşı'nın (1990), modelinde toplulukçu değerleri öne çıkaran "işlevsel geniş aile" yapısının kırsal yerleşim, düşük eğitim ve gelir düzeyi gibi sosyoekonomik değişkenlerle ilişkilendirildiği; bu araştırmadaki deneklerin ise yüksek bir eğitim düzeyi ile kentsel yerleşime sahip oldukları gözönüne alınarak, "işlevsel geniş aile" tanımını tercih eden deneklerin "işlevsel karmaşık aile"yi tercih edenlerle birarada değerlendirilmelerine karar verilmiştir. Örneklemin bu biçimde ikiye (çekirdek aile ve geniş aile tercihi) ayrılmasından sonra, aile tanımlarından ortaya çıkacak gruplar tarafından "aile güvenliği" değerine verilen önemde anlamlı bir farklılık olmayacağı yönündeki denence, her denegin 60 değere verdiği önem derecelerinin ortalamasının alınmasıyla elde edilen "ölçek kullanım tarzı" puanlarının kovaryant olarak eklendiği tek yönlü ANOVA kullanılarak sınanmıştır. Böylelikle, değerlerin denekler tarafından genel olarak yüksek ya da düşük derecelendirilmesinden kaynaklanan yapay farklılıkların giderilmesi amaçlanmaktadır (Schwartz, 1992). Aynı yöntem, diğer denencelerin sınanmasında da kullanılacaktır. İlişkili ölçümler t-testinde kullanılmamasının nedeni ise, bu analizde her denegin iki değişkene ait puanlarının kendi aralarında eşleştirilerek karşılaştırılmasıdır. ANOVA sonuçları denenceyi desteklemiştir, $F(1, 181) = 0.985$, $p > .05$. Böylece, deneklerin aileye, tanımlanma biçiminden bağımsız olarak yüksek düzeyde bir önem yükledikleri anlaşılmaktadır.

Aile tipi tercihi ve dinsel yönelim değişkenleriyle ilgili denencelerin sınanmasından önce, bunların değer tipleriyle gösterdikleri korelasyonlar incelenmiştir. Aile tipi tercihi değişkeni en yüksek pozitif korelasyonu uyma; en yüksek negatif korelasyonu da özyönelim tipleriyle sergilemektedir (Bkz. Tablo 3). Kategorik bir değişken olan aile tipi tercihinin sürekli bir değişken olarak değerlendirilmesiyle elde edilen bu korelasyonlar genelde düşük düzeyde olmalarına karşın, beklentilere uygun yöndedirler. Ailenin ikinci derecedeki akrabalık ilişkileri eklenerek tanımlanmasıyla birlikte; "uyma", "güvenlik" ve "geleneksellik" değerlerine verilen önem artmakta; "özyönelim", "hazcılık" ve "uyarılım" değerlerine verilen önem ise azalmak-

tadır. "Dinsel yönelim" değişkeni, öngörüldüğü gibi, en yüksek pozitif korelasyonu "geleneksellik"; en yüksek negatif korelasyonu da "evrenselcilik" tipleriyle sergilemektedir (Bkz. Tablo 3). "Geleneksellik" ve "evrenselcilik" tipleri arasındaki bu karşıtlık, korelasyonlar, dinsel yönelim değişkenini etkilemesi olasılığı bulunan "dindar olmak" ve "laiklik" değerleri çıkartılarak tekrar hesaplandığında da değişmemektedir. "Dinsel yönelim" değişkeni, "dindar olmak" değeri çıkartıldığında "geleneksellik" tipiyle .51; "laiklik" değeri çıkartıldığında "evrenselcilik" tipiyle -.51 düzeyinde korelasyonlar sergilemiştir, $p < .0001$, tek yönlü). "Evrenselcilik" değeri tipinin Müslümanlardan oluşan örneklerle yapılan diğer araştırmalarda da rastlanıldığı gibi (Huismans, 1994), dindarlıkla en yüksek negatif ilişkiyi sergileyen değer tipi olması, Türk öğretmenlerden elde edilen bu sonucun güvenilirliği açısından önemli sayılabilir. Böylece, dinsel yönelimin toplumsal ve kurumsal sürekliliği vurgulayan Muhafazacı Yaklaşım değerleriyle (geleneksellik, uyma ve güvenlik) pozitif; bireysel özerkliği ve değişimi vurgulayan Yeniliğe Açıklık değerleriyle de (özyönelim, uyarılım ve hazcılık) negatif korelasyonlar sergileyeceği yolundaki beklenti karşılanmaktadır. Her iki değişkenin değer tipleriyle olan ilişkileri Schwartz'ın (1992) kuramında belirtilen

Tablo 3

Schwartz Değer Tipleri ile Aile Tipi Tercihi ve Dinsel Yönelim Değişkenleri Arasındaki Kısmi Korelasyonlar^a

Değer Tipleri	Değişkenler	
	Aile Tipi Tercihi ^b (N= 183)	Dinsel Yönelim (N= 183)
Güç	-.04	-.15*
Başarı	-.06	-.15*
Uyarılım	-.11	-.13*
Hazcılık	-.16*	-.32***
Özyönelim	-.27***	-.35***
Evrenselcilik	-.14*	-.55***
İyilikseverlik	.02	.04
Geleneksellik	.22**	.64***
Uyma	.28***	.27***
Güvenlik	.24**	.24**

^a Kısmi korelasyonlar, her denegin 60 değere verdiği önem derecelerinin ortalaması kullanılarak kontrol edilmiştir.

^b Bu korelasyonlar, kategorik bir değişken olan aile tipi tercihinin (çekirdek aile = 1; geniş aile = 2) sürekli değişken olarak kullanılmasıyla hesaplanmıştır.

* $p < .05$, ** $p < .001$, *** $p < .0001$ (tek yönlü)

yapıyla uyusmaktadır. Dairesel model üzerinde (Bkz. Şekil 1) dış değişkenle en pozitif ilişkiyi sergileyen değer tipinden en negatif ilişkinin görüldüğü tipe doğru her iki yönde gidildiğinde de korelasyon miktarlarının giderek azalacağı yolundaki beklenti, iki değişken için de büyük ölçüde karşılanmaktadır.

“Aile tipi tercihi” ve “dinsel yönelim” değişkenleriyle ilgili denencelerin sınanması için, örneklem, grup ortalaması kullanılarak ($\bar{X} = 3.40$) yüksek ve düşük düzeyde dinsel yönelim puanına sahip deneklerden oluşan iki gruba ayrılmıştır. Deneklerin dört ana değer grubundaki (Yeniliğe Açıklık, Muhafazacı Yaklaşım, Özaşkınlık ve Özgenişletim) puanları, “ölçek kullanım tarzı” puanlarının kovaryant olarak eklendiği, 2 (aile tercihi: çekirdek x geniş) X 2 (dinsel yönelim: yüksek x düşük) ANOVA deseniyle ayrı ayrı incelenmiştir. Sonuçlar, beklendiği gibi, aile tercihi değişkeninin Yeniliğe Açıklık, $F(1, 182) = 9.639, p < .01$ ve Muhafazacı Yaklaşım, $F(1, 182) = 10.346, p < .01$; dinsel yönelim değişkeninin ise Yeniliğe Açıklık, $F(1, 182) = 20.595, p < .001$, Muhafazacı Yaklaşım, $F(1, 182) = 32.405, p < .001$ ve Özaşkınlık, $F(1, 182) = 21.244, p < .001$ değer gruplarında ana etki

olarak anlamlı olduklarını göstermektedir. “Aile tercihi” ve “dinsel yönelim” değişkenleri arasında dört değer grubunda da herhangi bir ortak etkiye rastlanılmamıştır.

“Aile tercihi” değişkenindeki grup ortalamaları (Bkz. Tablo 4), çekirdek aile tercihinde bulunan deneklerin Yeniliğe Açıklık; geniş aile tercihinde bulunanların ise, Muhafazacı Yaklaşım değerlerine daha fazla önem verdiklerini göstermektedir. İki aile tercihi grubunun dört ana değer grubu içerisinde yalnızca Muhafazacı Yaklaşım ve Yeniliğe Açıklık değerlerinde farklılaşmış olmaları, söz konusu boyutun, Schwartz (1992) tarafından da öngörüldüğü gibi, özellikle bireyin içgruba yerleşikliğini ölçmeye yönelik olduğunun bir işareti olarak alınabilir. Dolayısıyla, Yeniliğe Açıklık değerlerinin yüksek, Muhafazacı Yaklaşım değerlerinin ise düşük oranlarda önemli görülmesiyle birlikte, geleneksel akrabalık ilişkilerini dışlayan bir aile tercihi karşımıza çıkmaktadır. Öte yandan, çekirdek ve geniş aile gruplarının Özaşkınlık ve Özgenişletim değerlerine yükledikleri önem konusunda benzeşmeleri (Bkz. Tablo 4), öğretmenlerin yakın ve uzak insan gruplarına yönelik bakışlarının aile tipi tercihinin göre değişmediğini

Tablo 4

Çekirdek-Geniş Aile Tercihi ve Yüksek-Düşük Düzey Dinsel Yönelim Gruplarının Değerlere Verdikleri Önem Derecelerinin Ana Değer Gruplarındaki Ortalamaları

		Aile Tipi Tercihi			
		Çekirdek Aile	Geniş Aile	Grup ortalamaları	
Dinsel Yönelim	Düşük düzey	Yeniliğe Açıklık	4.56	4.01	4.33
		Muhafazacı Yak.	3.56	3.72	3.63
	Yüksek düzey	Özaşkınlık	5.22	4.97	5.12
		Özgenişletim	4.17	3.92	4.07
			(n=50)	(n=37)	(n=87)
		Yeniliğe Açıklık	4.28	4.05	4.13
		Muhafazacı Yak.	4.33	4.67	4.55
		Özaşkınlık	5.04	5.05	5.05
		Özgenişletim	4.24	4.18	4.20
			(n=34)	(n=62)	(n=96)
Grup Ortalamaları	Yeniliğe Açıklık	4.45	4.04		
	Muhafazacı Yak.	3.87	4.32		
	Özaşkınlık	5.15	5.02		
	Özgenişletim	4.20	4.08		
		(n=84)	(n=99)		

göstermektedir. Diğer bir deyişle, deneklerin aileyi sınırlama eğilimlerinin, kişisel çıkarlarını yakın ve uzak insan gruplarının yararını gözardı ederek ön plana çıkartmaya yönelik bir amaca dayanmadığı anlaşılmaktadır. Bu sonuç, sosyoekonomik koşulların zorlaması sonucu ailenin sınırlarındaki daralmanın ve maddi bağımlılıklarda görülen azalmanın, maddi olmayan kaynakların paylaşımıyla ilgili diğer ilişki alanlarına yansımayacağı biçimindeki beklentilere de uygundur (Kağıtçıbaşı, 1998).

“Dinsel yönelim” değişkeninin Yeniliğe Açıklık-Muhafazacı Yaklaşım boyutundaki etkisiyle ilgili sonuçlar, düşük düzeyde dindarlık puanına sahip olan deneklerin Yeniliğe Açıklık; yüksek düzeyde dindarlık puanına sahip olan deneklerin ise, Muhafazacı Yaklaşım değerlerine daha fazla önem verdiklerini göstermektedir (Bkz. Tablo 4). Analizler Muhafazacı Yaklaşım değer grubundaki “dindar olmak” değeri çıkarılarak yinlendiğinde de sonuç değişmemektedir. Öte yandan, “dinsel yönelim” değişkeninin Özdeşlik-Özgenişletim boyutunun yalnızca Özdeşlik ucunu oluşturan değerlerinin üzerinde bir etkisi olduğu ve bu değerlerin düşük düzeyde dinsel yönelim sergileyen denekler tarafından daha önemli olarak görüldükleri anlaşılmaktadır. Özdeşlik boyutundaki farkın, beklenildiği gibi, “evrenselcilik” değer tipine verilen önemden kaynaklanıp kaynaklanmadığını belirlemek için düşük ve yüksek dinsel yönelim gruplarının “evrenselcilik” ve “iyilikseverlik” değerlerine verdikleri önem dereceleri karşılaştırılmış; bunların yalnızca “evrenselcilik” değerlerine yükledikleri önemde farklılaştıkları saptanmıştır, $F(1, 182) = 34.157, p < .001$. Bu analizler “evrenselcilik” değer tipi içerisinde yeralan “laiklik” değeri çıkartılarak yinlendiğinde, aynı sonuç elde edilmiştir. Grupların güç ve başarı değer tiplerinden oluşan Özgenişletim değerlerinde anlamlı bir farklılık sergilememiş olmaları ise, öğretmenlerin dinsel yönelimlerinin yüksek ya da düşük düzeyde olmasının kişisel çıkarları doğrultusunda davranma eğilimlerinde herhangi bir farklılaşmaya yol açmadığına işaret etmektedir.

“Dinsel yönelim”, “aile tercihi” ve değerler arasındaki bağlantılara yönelik denenceler de desteklenmiştir. Önce, “dinsel yönelim” ve “aile

tercihi” grupları düzeyinde incelenmiş, geniş aile tercihi grubunun dinsel yönelim puanı ortalamasının (3.72) çekirdek aile tercihi grubunun ortalamasından (3.02) anlamlı bir biçimde daha yüksek olduğu saptanmıştır, $t(179) = 2.783, p < .01$. Ayrıca, yüksek düzeyde dinsel yönelime sahip deneklerin geniş aileyi; düşük düzeyde dinsel yönelime sahip deneklerin ise çekirdek aileyi daha sıklıkla tercih edecekleri yönündeki denence Ki-Kare kullanılarak sınanmış ve desteklenmiştir, $\chi^2(1) = 8.940, p < .01$. Bu sonuçlar, dinsel yönelimin aile tipi tercihleri üzerinde etkisi olduğuna işaret etmektedir. Buna ek olarak, ANOVA sonuçları “aile tercihi” ve “dinsel yönelim” değişkenleri arasında dört değer grubunda da herhangi bir ortak etki bulunmadığını göstermektedir. Böylece, düşük düzeyde dinsel yönelime sahip olan ve çekirdek aile tercihinde bulunan deneklerin, yüksek düzeyde dinsel yönelime sahip olan ve geniş aile tercihinde bulunan deneklere göre, Yeniliğe Açıklık değerlerine daha fazla, Muhafazacı Yaklaşım değerlerine ise daha az önem verecekleri yolundaki denence de desteklenmiş olmaktadır (ortalamalar için Bkz. Tablo 4). Bu sonuç, söz konusu iki değişkenin Yeniliğe Açıklık ve Muhafazacı Yaklaşım değer grupları üzerindeki etkilerinin beklenen yönde gerçekleştiğine işaret etmektedir.

Sonuç

Bu araştırmanın sonuçları, öncelikle, Türk kültürüne uygunluğu saptanmış olan Schwartz Değer Listesi’sinin yeni değerlerin eklenmesine de açık olduğunu göstermektedir. Ayrıca, eklenen değerlerden bazılarının içinde yeraldıkları değer tiplerinin güvenilirliğini artırdığı da saptanmıştır. Türk kültürüyle ilgili olarak eklenebilecek değerlerin bu araştırmada kullanılanlarla sınırlı olmadığı açıktır. Schwartz’ın yaklaşımının bir kurama dayanıyor olması, bu listenin kültüre özgü (emik) değerler kullanılarak geliştirilebilmesi için önemli bir olanak sağlamaktadır. Dolayısıyla, kuramsal modelden yola çıkılarak, farklı denencelerin sınanmasına yönelik yeni değerler listeye eklenebilir. Böyle bir olanaktan, Türk insanının değer sisteminin kapsamlı bir biçimde incelenmesinde yararlanılabilir.

Araştırmanın örneklem genelindeki değer yöne-

limleriyle ilgili sonuçları, bu konudaki yazınla benzerlikler göstermekle birlikte, değer grupları arasındaki kuramsal uyumluluk ve çelişkiler çerçevesinde bakıldığında, diğer ölçüm araçlarıyla elde edilemeyecek bazı bilgiler de sağlamaktadır. Bulgular, Türk öğretmenlerin özerklik değerleriyle, içgruba bağlılık değerlerine benzer önem verdikleri ve geniş insan gruplarının huzur ve sürekliliğini kendi bireysel hedeflerinin önüne aldıkları biçiminde, devingen bir değer sistemi ortaya koymaktadır. İlk bakışta çelişkili olarak görülebilecek bu değer sistemi, Kağıtçıbaşı (1990; 1996; 1998) tarafından aile değişim modeliyle bağlantılı olarak ortaya konulmuş olan "özerk-ilişkisel benlik" yaklaşımındaki öngörülerle uyumludur. Bireylerin hem özerklik, hem de bağlılık yönünde psikolojik gereksinimleri bulunduğunu vurgulayan yaklaşım, bu gereksinimlerin toplumsallaşma süreci içinde kültürden kültüre farklılaşabilen sentezlerle dengelenebileceği görüşüne dayanmaktadır. Genel olarak dar kapsamlı bir aile tanımını tercih eden öğretmenlerin içgruba bağlılıkla ilgili değerleri özerklik değerleriyle eşdeğerde görmeleri, Türk toplumunu betimleyen "bağlılık kültürü"nü sosyoekonomik gelişmelerin getirdiği olumsuzluklara karşı oluşturduğu bir çözümün bir yansıması olarak görülebilir.

Eğitim düzeyi yüksek bireylerin değer sistemlerini anlamamıza yardımcı olan bu bulguların Türk toplumunun tümüne ne kadar genellenebileceğini sonraki çalışmalar gösterecektir. Bununla birlikte, öğretmenlerin toplumsallaşma sürecindeki konularının yalnızca okullardaki "resmi müfredat" aktarımıyla sınırlı olmayıp, ergenler için "rol modelleri" oluşturmaları açısından da önem taşıdığı gözönüne alınırsa, bu değer sisteminin gençlerin eğitim kurumlarında karşılaştıkları yaklaşımı simgelemesi anlamında önemli olduğu düşünülebilir. Kültürlerarası değer çalışmalarında Türk kültürünün gruba yerleşikliği vurgulayan ve toplumsal düzenliliği ağırlıklı olarak hiyerarşik roller aracılığıyla sağlayan kültürler arasında değerlendirildiği anımsanacaktır. Kültür düzeyi araştırmaların sonuçlarının, toplum genelindeki normatif değer eğilimlerini simgelediğini varsayarsak, öğretmenlerin bu beklentilere, bağlı olunan içgrubun (ailenin) kapsamını daraltarak ve özerklik değerleri-

ni gözardı etmeyerek karşılık verdiklerini söyleyebiliriz.

Öte yandan, öğretmenlerin değer yönelimlerinin, tümüyle benzeşik bir yapı sergilemeyip kendi içlerinde farklılaştıkları da anlaşılmaktadır. Bu araştırmanın sonuçları, dinsel yönelimin, Türk insanının değer sisteminde belirleyici bir öneme sahip olduğuna ilişkin diğer bulgu ve gözlemleri desteklemektedir. Dinsel yönelimin bireysel değer yönelimleri üzerindeki etkisiyle ilgili bulgulara eğitim, gelir düzeyi, kentsel yerleşim gibi değişkenlerde benzeşiklik sergileyen bir örnekleme ulaşılmış olması, hem bu değişkenin önemine, hem de Schwartz Değer Listesi'nin bireylerarası değer farklılıklarını kestirmedeki etkinliğine işaret etmektedir. Ayrıca, dinsel yönelim ve aile-tipi tercihi değişkenleri arasındaki ilişkilerin tutarlı bir görüntü çizmesi, sonuçların güvenilirliğine olan inancı arttırmaktadır. Sosyoekonomik değişkenlerin sistematik bir biçimde kullanılacağı yeni çalışmaların, değerler konusundaki bilgimizin spekülasyonlar yerine, verilere dayanmasına yardımcı olacağı açıktır.

Kaynaklar

- Ayvaloğlu, N. (1989). A comparison of Turkish and American value systems. *İstanbul Üniversitesi Tıbbi Psikoloji Çalışmaları [Istanbul University Studies in Experimental Psychology]*, 17, 85-100.
- Çileli, M., & Tezer, E. (1998). Life and value orientations of Turkish University students. *Adolescence*, 33, 219-228.
- Ergun, D. (1991). *Türk bireyi kuramına giriş: Türk kültürünün olanakları ya da Türkiye'de kamu iktisadının kültür kökenleri*. İstanbul: Gerçek Yayınevi.
- Feather, N. T. (1975). *Values in education and society*. New York: Free Press.
- Feather, N. T. (1980). Values in adolescence. J. Adelson (Ed.), *Handbook of adolescent psychology* (pp. 247-294). New York: Wiley-Interscience.
- Frey, F. W. (1968). Socialization to national identification among Turkish peasants. *Journal of Politics*, 30, 934-965.
- Göregenli, M. (1995). Kültürümüz açısından bireycilik-toplulukçuluk eğilimleri. *Türk Psikoloji Dergisi*, 10, 1-14.
- Göregenli, M. (1997). Individualist-collectivist tendencies in a Turkish sample. *Journal of Cross-Cultural Psychology*, 28, 787-794.

- Hofstede, G. (1980). *Culture's consequences*. Beverly Hills, CA: Sage.
- Huisman, S. (1994). The impact of differences in religion on the relation between religiosity and values. A.-M. Bouvy, F. v. d. Vijver, P. Boski, & P. Schmitz (Eds.), *Journeys into cross-cultural psychology* (pp. 255-267). Lisse, Netherlands: Swets & Zeitlinger.
- İmamoğlu, E. O. (1987). An interdependence model of human development. Ç. Kağıtçıbaşı (Ed.), *Growth and progress* (pp. 138-145). Lisse: Swets & Zeitlinger.
- Kağıtçıbaşı, Ç. (1973). Psychological aspects of modernization in Turkey. *Journal of Cross-Cultural Psychology*, 4, 157-174.
- Kağıtçıbaşı, Ç. (1990). *İnsan, aile, kültür*. İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Kağıtçıbaşı, Ç. (1996). Özerk-ilişkisel benlik: Yeni bir sentez. *Türk Psikoloji Dergisi*, 11, 36-44.
- Kağıtçıbaşı, Ç. (1997a). *Cultural vs. structural approaches*. 5. Avrupa Psikoloji Kongresi'nde sunulan bildiri, Dublin, İrlanda.
- Kağıtçıbaşı, Ç. (1997b). Individualism and collectivism. J. W. Berry, M. H. Segall, & Ç. Kağıtçıbaşı (Eds.), *Handbook of Cross-Cultural Psychology* (2. baskı, 3. cilt). Needham Heights, MA: Allyn & Bacon.
- Kağıtçıbaşı, Ç. (1998). *Kültürel psikoloji*. İstanbul: Yapı Kredi Bankası Yayınları.
- Kohn, M. L. (1983). On the transmission of values in the family: A preliminary reformulation. *Research in Sociology of Education and Socialization*, 4, 1-12.
- Lecompte, W. F., & Hortaçsu, N. (1975). Türk üniversite gençliğinin değerleri: Kuşaklararası değişiklik ve kurumsal kalıcılık üzerine bir araştırma. *Amme İdaresi Dergisi*, 2, 199-124.
- Mardin. (1986). *Din ve ideoloji*. (3. baskı). İstanbul: İletişim.
- Mutlu, K. (1996). Examining religious beliefs among university students in Ankara. *British Journal of Sociology*, 47, 353-359.
- Rokeach, M. (1973). *Nature of human values*. New York: The Free Press.
- Schwartz, S. H. (1992). Universals in the content and structure of values: Theoretical advances and empirical tests in 20 countries. *Advances in Experimental Social Psychology*, 25, 1-65.
- Schwartz, S. H. (1994a). Are there universal aspects in the structure and content of human values? *Journal of Social Issues*, 56, 19-45.
- Schwartz, S. H. (1994b). Beyond Individualism/Collectivism: New Cultural Dimensions of Values. U. Kim, H.C. Triandis, Ç. Kağıtçıbaşı, S. Choi, & G. Yoon. (Eds.), *Individualism and Collectivism: Theory, Method, and Applications* (pp. 85-119). Thousand Oaks, CA.
- Schwartz, S. H. (1996). Value priorities and behavior: Applying a theory of integrated value systems. C. Seligman, J. M. Olson, & M. P. Zanna (Eds.), *The psychology of values: The Ontario Symposium*, Cilt 8 (pp. 1-24). Hillsdale, NJ: Lawrence Erlbaum.
- Schwartz, S. H., & Bilsky, W. (1987). Towards a psychological structure of human values. *Journal of Personality and Social Psychology*, 53, 550-562.
- Schwartz, S. H., & Bilsky, W. (1990). Toward a theory of the universal content and structure of values: Extensions and cross-cultural replications. *Journal of Personality and Social Psychology*, 58, 878-891.
- Schwartz, S. H., & Huisman, S. (1995). Value priorities and religiosity in four Western religions. *Social Psychology Quarterly*, 58, 88-107.
- Schwartz, S. H., & Sagiv, L. (1995). Identifying culture-specifics in the content and structure of values. *Journal of Cross-Cultural Psychology*, 26, 92-116.
- Smith, P. B., Dugan, S., & Trompenaars, F. (1996). National culture and the values of organizational employees: A dimensional analysis across 43 nations. *Journal of Cross-Cultural Psychology*, 27, 231-264.
- Smith, P. B., & Schwartz, S. H. (1997). Values. Ç. Kağıtçıbaşı & M. H. Segall (Eds.), *Handbook of Cross-Cultural Psychology*.
- Tezcan, M. (1974). *Türklerle ilgili stereotipler ve Türk değerleri üzerine bir deneme*. Ankara: Ankara Üniversitesi Eğitim Fakültesi Yayınları No: 44.
- Triandis, H. C. (1994). *Culture and social behavior*. New York: McGraw-Hill.
- Triandis, H. C. (1995). *Individualism and collectivism*. Boulder, CO: Westview Press.
- Williams, R. M. J. (1979). Change and stability in values and value systems. B. Barber & A. Inkeles (Eds.), *Stability and Change* (pp. 123-159). Boston: Little, Brown.
- Zavalloni, M. (1980). Values. H. C. Triandis & R. W. Brislin (Eds.), *Handbook of Cross-Cultural Psychology* (Volume 5, pp. 73-120). Boston: Allyn & Bacon.

Summary

Value Orientations of Turkish Teachers and Schwartz's Theory of Values

Running Head: Values

M. Ersin Kuşdil*
Uludağ University

Çiğdem Kağıtçıbaşı
Koç University

Several culture-level studies on human values (Hofstede, 1980; Schwartz, 1994b; Smith, Dugan, & Trompenaars, 1996) have shown that Turkish culture is among the cultures that emphasize values promoting tight links with ingroup and hierarchical roles for maintaining societal order. These aspects are parallel to the qualities that are used to differentiate the collectivist cultures from individualistic cultures, in which individual autonomy and differentiation are valued (Triandis, 1994; 1995). However, criticisms pointing out the inadequacy and biased nature of the concepts of individualism-collectivism note that this categorization undermines the diversity at the individual-level value orientations in Turkish culture (Göregenli, 1995; 1997; Kağıtçıbaşı, 1990; 1997b). Such criticisms also suggest that the dichotomy of individualism-collectivism is based on a "modernisation" assumption, which asserts that, every society evolves toward "individualism" and that developing countries can be regarded as "transitional societies" in this process, "with the transition implied to be toward the Western pattern" characterised by a "system of "independent relationships" (Kağıtçıbaşı, 1996, p. 74). According to Kağıtçıbaşı, this pattern includes a "prototypical" Western family in its centre, which is "both independent of kin and forms a separate, nucleated unit" (p. 74).

Assumptions related to "modernisation" can be traced in individual-level value studies done in Turkey, which characterised Turkish society as one

in which religion-based, traditional beliefs and values were gradually replaced with those related to "individual modernity" such as patriotism, personal control over one's fate, optimism about future, and higher levels of achievement orientation (Frey, 1968; Kağıtçıbaşı, 1973; Lecompte & Hortaçsu, 1975). Importance of socioeconomic variables (e.g., rural/urban dwellings and high/low social mobility) have also been pointed out by relevant literature as possible mediators of this "modernisation" process. However, findings showed that it is not easy to label Turkish people's value system as purely "collectivist" or "individualistic," as group -and individual-related values seem to coexist in a dynamic manner in this system. For example, in a study by Ayvalıoğlu (1989), Rokeach's values related to broad and narrow groups and religious orientation ("national security," "family security," "salvation," "true friendship," and "equality") were placed on the top of the list by Turkish subjects from different age and SES groups, whereas values like "obedient" and "helpful" were ranked as the least important ones alongside with "independent."

In another study using Rokeach's Value Survey (Çileli & Tezer, 1998), a somewhat similar pattern of findings was obtained with Turkish university students; "family security," and "true friendship" were ranked among the most important terminal values, whereas "obedient" was the least important instrumental value. On the other hand, university students gave higher importance to the values related to individual autonomy and initiative (such

* Adress for Correspondence: M. Ersin Kuşdil, Uludağ Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fak. Psikoloji Bölümü, AÖS Kampüsü, Bursa, Turkey.
E-mail: mekusdil@uludag.edu.tr

as "independent," "courageous," and "broadminded") and lower rankings to values emphasising harmony in broad human groups ("equality" and "a world at peace") than did Ayvaloğlu's (1989) sample. These differences in value priorities are consistent with the findings reported in the relevant literature on age differences in value orientations (Feather, 1975; Rokeach, 1973; Schwartz, 1996). However, high importance given to "family security" by university students can be considered as an exceptional finding, as this value is generally among the least important values for this age group in Western cultures (See Feather, 1975). As in the study of Ayvaloğlu, "salvation" was also ranked quite high (10th in 18 terminal values) by Turkish youth when compared to the findings of other studies, pointing out that religious values have gained importance in value systems of Turkish people and especially among youth in the 1980s contrary to expectations (See also Mutlu, 1996). Such findings imply that changes in the value system of Turkish people exhibit a complex picture and are not always in concordance with the modernity assumptions. The complexity of this system makes it difficult for single-item analyses to explain observed value change, as this kind of analysis depends on post-hoc evaluations of value priorities rather than using a theoretical framework.

In recent years, Schwartz has proposed a new theory of values in response to such problems in the related literature (Schwartz, 1987; 1990; 1992). This theory defines values as desirable, transsituational goals, varying in importance, that serve as guiding principles in individuals lives. Schwartz (1992) derived 10 value types (power, achievement, hedonism, stimulation, self-direction, universalism, benevolence, tradition, conformity, and security) from universal requirements of the human existence on the basis of motivational properties of values (See Table 1). As the motivational goals that these value types represent may conflict, Schwartz specified an integrated structure, which includes a pattern of relationships of conflicts and compatibilities among ten value types. Individual-level analyses based on 97 samples of teachers, students and adults from 54

countries including Turkey with 56 value-items showed that those value types and the structure of relations among them supported the assumption of their universality (Schwartz, 1992). Schwartz also found two major value conflicts that structure value systems in over 95% of his samples (See Figure 1). The first major conflict was named as Openness to Change (including the self-direction and stimulation value types) - Conservation (including security, conformity, and tradition). This dimension reflects a conflict between an emphasis on own independent thought and action and favouring change versus submissive self-restriction, preservation of traditional practices, and protection of stability. The second dimension was named Self-Transcendence (including benevolence and universalism) - Self-Enhancement (including power, and achievement). This dimension reflects a conflict between acceptance of others as equals and concern for their welfare versus pursuit of one's own relative success and dominance over others. Hedonism type shares elements of both Openness to Change and Self-Enhancement.

Schwartz's theory of values provided the possibility of studying the value system of Turkish people within the framework of the above mentioned value conflicts. Thus, the conflicting findings about the presence of group- and individual-related values and the psychological importance of religious orientation in this value system were tested against a theory. Importance given to the family as a primary ingroup was also studied in relation to the first major conflict Openness to Change-Conservation, which reflects the degree of embeddedness of individual in an ingroup. Four values (chastity in woman, superiority of men, hospitality, and secularism) that were assumed to represent some aspects of Turkish culture were added to the Schwartz's Value Survey in order to see their structural relationships with the original values.

Method

Sample

The sample consisted of 183 teachers (89 male and 94 female) from fifteen secondary and high

schools in Bursa, Turkey. The mean age of the sample was 35.

Instruments

The instrument measuring the values was Schwartz's Value Survey (Schwartz, 1992). This measure consisted of 56 value items, each of which is followed by a short explanatory phrase in parentheses, further specifying its meaning. This instrument asks respondents to rate each value "as a guiding principle in my life," on a scale from 7 (of supreme importance) to 0 (not important) and -1 (opposed to my values). SVS was translated into Turkish by the collaboration of three bilingual Turkish social psychologists. Family definitions of subjects were obtained by asking an open-ended question "To your opinion, who are the members of a family?" A list of kinship terms was placed at the end of the question for the convenience of the respondents. "Married brothers/sisters" was included in this list as a separate category. Subjects' religiosity was specified by obtaining their ratings in response to the question "How religious do you consider yourself to be?" Subjects used an eight-point scale ranging from "not at all religious" (0) to "very religious" (7).

Procedure

After receiving the legal permissions from the local educational authorities, the questionnaires were distributed to teachers who volunteered to participate in the study in the common rooms of the schools. The participants were requested in the instructions not to mention any details that could reveal their identities other than age and gender. The data collection phase lasted two months.

Results and Discussion

The theoretical structure proposed by Schwartz (1992) was tested by using Smallest Space Analysis (SSA). The analysis with 60 values produced a better fit with six distinct value types than did the analysis with 56 original values (See Figure 2). Four of the 10 types appeared as combined with a neighbouring type. The additional values emerged in expected value types: "chastity in woman" and "superiority of men" in tradition; "hospitality" in

conformity/security, and "secularism" in universalism/self-direction. Drawing upon the structural relationships of values on the SSA maps and the reliability coefficients of value types, 50 values (46 original + four additional) were decided to be included in the analyses. Two major theoretical conflicts (Openness to Change vs. Conservation and Self-Enhancement vs. Self-Transcendence) were specified within the structure with high levels of reliabilities (See Table 2). The first hypothesis that there would be no significant difference between the ratings given to Conservation (CO) and Openness to Change (OP) was confirmed, $t(182) = 1.124$; $p > .05$. The second hypothesis that Self-Transcendence (ST) would be rated higher than Self-Enhancement (SE) was also supported, $t(182) = 13.132$; $p < .001$.

Congruent with previous findings, Turkish teachers gave high importance to "family security" (5th among 60 values; See Appendix). However, an examination of family definitions of teachers by using Kağıtçıbaşı's (1990) typology revealed a tendency to view the family as a rather narrow group: 45.9% of definitions were classified as "nuclear" (mother, father, and children), 34.4 % as "functionally complex" (nuclear family members + married siblings, and grandparents), and 19.7 % as "functionally extended" (including all relatives) families. By considering that the subjects were divided almost equally between "nuclear family" definitions and the definitions including kinship relationship in different degrees, it was decided to combine the subjects who preferred "functionally complex" and "functionally extended" family definitions under the "extended family" category. A one-way ANOVA between the ratings given to "family security" value by these two groups (nuclear and extended) revealed no significant difference pointing out that family preferences were not affected by the importance given to the welfare of the family. Contrary to the recent findings, "devoutness" was given quite low levels of importance by teachers (53rd in 60 values). It is likely that this reflects the secular nature of the occupational socialisation within Turkish educational system.

Although they were mostly low-to-moderate, partial correlations between the variables of family definitions, religious orientation and the value types produced patterns of relationships congruent with the theoretical structure proposed by Schwartz (1992) (See Table 3). As the inclusiveness of family definitions increased, the value types of conformity, security, and tradition were rated as more importantly, whereas self-direction, hedonism, and stimulation types were given less importance. As expected, religious orientation showed positive correlations with tradition, conformity, and security and negative correlations with value types such as universalism, self-direction, and hedonism.

The sample was divided into high and low religious orientation groups by using the group mean ($X = 3.40$). Then, four separate 2 (the family definitions: nuclear vs. extended) X 2 (religious orientation: high vs. low) ANOVAs were conducted by using the scores of subjects on four main value groupings (CO, OP, ST, SE). The results showed that the family preference was significant as main-effect within OP, $F(1, 182) = 9.639, p < .01$ and CO, $F(1, 182) = 10.346, p < .01$; whereas religious orientation was significant as main effect within OP, $F(1, 182) = 20.595, p < .001$, CO, $F(1, 182) = 32.405, p < .001$, and ST, $F(1, 182) = 21.244, p < .001$. No significant interaction effect between these two variables was obtained in any of the four main value groupings.

An examination of means shows that the nuclear family group gave higher importance to OP and lower importance to CO than did the extended family group (See Table 4). This finding confirms Schwartz's (1992) expectation that Openness to Change-Conservation dimension measures the

degree of embeddedness of the individual within a group. These groups did not differ in ST and SE, pointing out that subjects who defined the family as a nuclear unit did not aim to put their personal interests in front of the welfare of people from broad or narrow groups.

Means of high and low religiosity groups showed that low religiosity group gave higher ratings to OP and lower ratings to CO than did high religiosity group. In ST values, ratings of low religiosity group were significantly higher than the high religiosity group. However, a further analysis of ST showed that the ratings of these groups differed only in one of the two value types (Universalism and Benevolence) that constitute this main value grouping; low religiosity group rated Universalism values significantly higher than did high religiosity group, $F(1, 182) = 34.157, p < .001$, whereas these groups did not differ in their ratings of Benevolence values.

Two family preference groups differed in their religiosity levels; mean religiosity score of the subjects from the extended family group was significantly higher than the nuclear family group (means were 3.72 and 3.02, respectively, $t(179) = 2.783, p < .01$). The hypothesis that the subjects who had higher religiosity score would prefer the definitions that could be classified under the extended family category, whereas the subjects from low religiosity group would define the family as nuclear was tested by using Chi-square and was supported, $\chi^2(1) = 8.940, p < .01$. When these results are evaluated with the results of ANOVA, it can be concluded that less religious subjects who preferred the nuclear family rated OP higher and CO lower than did subjects who defined the family by including kin.